

MAREK L. WÓJCIK
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Historyczny
ORCID: [0000-0002-2009-5559](https://orcid.org/0000-0002-2009-5559)

SYMBOLE SAMORZĄDOWE BIAŁEJ. Z PRAC NAD HERBEM, FLAGĄ I PIECZĘCIAMI URZĘDOWYMI GMINY

SYMBOLS OF THE SELF-GOVERNMENT OF BIAŁA. ON THE WORK OF THE COAT-OF-ARMS, FLAG AND OFFICIAL SEAL OF THE COMMUNITY

ABSTRACT: Chaos, visible in the municipal heraldry of the town of Biała after 1945 and further exacerbated during the period of political transformation in the 1990s, caused the need among the members of the municipal authorities to set this issue in order and legally regulate it. The article, based on rich iconographic material, discusses the course of work on restoring the historical form of the coat of arms of Biała and developing and designing its flag and official seal.

KEYWORDS: symbols of the self-government, coat of arms, flag, seal, Biała, Opolean Silesia, urban-rural commune, Heraldic Commission

Biała jest miastem leżącym w powiecie prudnickim w województwie opolskim. W 1990 r., w rezultacie przeprowadzonej reformy administracyjnej kraju, uzyskała status gminy miejsko-wiejskiej, podstawowej terytorialnej jednostki wspólnoty samorządowej, którą tworzy z 30 sołectwami (Browiniec Polski, Brzeźnica, Chrzelice, Czartowice, Dębina, Frącki, Gostomia, Górka Prudnicka, Grabina, Józefów, Kolnowice, Krobosz, Laskowiec, Ligota Bialska, Łącznik, Miłowice, Mokra, Nowa Wieś Prudnicka, Ogiernicze, Olbrachcice, Otoki, Pogórze, Prężyna, Radostynia, Rostkowice, Solec, Śmicz, Wasiłowice, Wilków i Żabnik)¹. Ustanowienie Białej

¹ Statut Gminy Biała, załącznik nr 3; Uchwała Nr XIV.182.2012 Rady Miejskiej w Bialej z dnia 28 czerwca 2012 r. w sprawie uchwalenia Statutu Gminy Biała, Rozdz. III, § 9, pkt 1 i załącznik nr 4.

ośrodkiem władz gminnych znajduje w pełni historyczne uzasadnienie. Miejsowość, pełniąca w przeszłości między innymi funkcję grodu kasztelańskiego, siedziby starosty oraz stolicy powiatu, także sądowego, była wprawdzie niewielkim, ale znaczącym centrum administracyjnym i samorządowym ziemi opolskiej², którego udokumentowane początki sięgają początków XIII w.

Z dziejów Białej

Najstarsza zachowana wzmianka źródłowa o Białej pochodzi z dokumentu wystawionego 29 XI 1225 r. przez księcia opolskiego Kazimierza³. Na jego mocy władca nadał kolonistom niemieckim w Gościęcinie, wsi stanowiącej własność klasztoru cystersów w Lubiążu, te same wolności prawa niemieckiego, z jakich korzystali już osadnicy w należącej do księcia Białej: „colonis Teutonicis in iam dicta villa Gossintin omnem libertatem Teutonicorum sicut est in villa nostra Bela”. Potraktowanie ustroju Białej jako wzorcowego dla lokacji Gościęcina odbierane jest w historiografii jako dowód na niemałe znaczenie osady w strukturach terytorialnych ówczesnego księstwa⁴. O dużej randze Białej świadczy fakt, iż stała się ona w niedługim czasie siedzibą okręgu sądowego oraz kasztelanii⁵. Pod koniec XIII w. zaczęła być znana jako Solec i Zülz⁶. W księdze uposażeń diecezji wrocławskiej (*Liber foundationis episcopatus Wratislaviensis*), spisanej około 1295–1305 r.,

² Zbigniew Bereszyński, *Biała – historia i zabytki*, „Ziemia Prudnicka”, 2006, s. 51–57.

³ *Schlesisches Urkundenbuch* (dalej: SUB), Bd. 1, hrsg. von Heinrich Appelt, Köln–Graz 1963–1971, nr 254; zob. też Johannes Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz in Oberschlesien*, Neustadt O.-S. 1926, s. 1–2; Marek L. Wójcik, *Dokumenty prawa niemieckiego książąt opolskich do połowy XIII wieku. Czy istniał przywilej lokacyjny Opola sprzed 1217 roku?*, [w:] *Miasto czyni wolnym. 790 lat lokacji Opola (ok. 1217–2007)*, red. Anna Pobóg-Lenartowicz, Opole 2008, s. 63, 66–67.

⁴ Idzi Panic, *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*, Katowice 1992, s. 68–69; Bereszyński, *Biała – historia i zabytki*, s. 51; Maciej Borkowski, Marek Paweł Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, Opole–Biała 2011, s. 20.

⁵ Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 1–5; Panic, *Historia osadnictwa*, s. 68; Jerzy Rajman, *Kasztelanie górnośląskie w XIII stuleciu. Z problematyki elity władzy i tzw. terytorialności grodów kasztelańskich*, „Studia i Materiały do Dziejów Śląska”, 21 (1996), s. 35; Bereszyński, *Biała – historia i zabytki*, s. 51–52; Wójcik, *Dokumenty prawa niemieckiego*, s. 66–67; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 20–21.

⁶ SUB, Bd. 5, hrsg. von Winfried Irgang, Köln–Weimar–Wien 1993, nr 500 (*Solec*); Bd. 6, hrsg. von *idem* unter Mitarbeit von Daphne Schadewaldt, Köln–Weimar–Wien 1998, nr 279 (*Zultz*), 394 (*Zwlz*) i 441 (*Sulcz*); zob. też Panic, *Historia osadnictwa*, s. 68–69.

występują jeszcze obie formy onomastyczne, *Bela alias Czolz*⁷, ale starsza nazwa (Biała) rychło została skutecznie wyparta przez młodszą (Solec, Zülz). Zmianę nomenklatury badacze wiążą z ponowną lokacją Białej, tym razem jako miasta, która miała się dokonać przypuszczalnie przed 1285 r. na gruntach należących do sąsiadującego z nią Starego Solca (*Antiquus Culcz*, później Altzülz, dziś Solec)⁸. Nabycie praw miejskich przez Białą potwierdzają źródła z początku XIV stulecia. W dokumencie z 10 IV 1311 r. pojawił się wszak po raz pierwszy wójt bialski⁹, zaś w akcie hołdu lennego złożonego 18 IV 1327 r. królowi czeskiemu Janowi Luksemburskiemu przez księcia niemodlińskiego Bolesława Pierworodnego Białą (*Czuloss*) oraz dwa inne grody książęce, to jest Niemodlin (*Valchenberch*) i Głogówek (*Glogovia minor*), określono mianem miasta (*civitas*)¹⁰. Była ona zatem wówczas jednym z trzech głównych ośrodków administracyjnych księstwa niemodlińskiego. Od 1337 r., gdy do terytorialnego władztwa niemodlińskiego przyłączono Prudnik (*Neustadt*), który zdystansował pod każdym względem wszystkie

⁷ *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis*, hrsg. von Hermann Markgraf, Josef W. Schulte, Breslau 1889 (*Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 14), s. 103. Szerzej pisał o tym źródle Idzi Panic, *Iste sunt ville circa... Z badań nad „Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis”*, „Wieki Stare i Nowe”, 2 (2001), s. 52–62.

⁸ Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 4–5; Bogdan Cimała, *Zarys dziejów ziemi prudnickiej*, [w:] *Wypisy do dziejów ziemi prudnickiej*, red. Franciszek Hawranek, Opole 1976, s. 93; Władysław Dziewulski, *Ziemia prudnicka w epoce feudalnej*, [w:] *Ziemia prudnicka. Dzieje – gospodarka – kultura*, red. Wiesław Lesiuk, Opole 1978, s. 56; Jerzy Horwat, *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV w.*, Gliwice–Rzeszów 1996, s. 84; Bereszyński, *Biała – historia i zabytki*, s. 52; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 21–22. Lokację tę, kładzioną najwcześniej na ostatnią dekadę panowania Władysława I opolskiego, tj. na lata 1270–1280, wyklucza w tym okresie, aczkolwiek na kruchych przesłankach, Wojciech Dominiak, *Ostatni władca Górnego Śląska. Władysław I, pan na Opolu i Raciborzu (1225–1281)*, Racibórz 2009, s. 180–181. Istnieje najpewniej ścisły związek między lokacją Białej a powstaniem w Starym Solcu komandorii joannitów z Łosiowa. Ci ostatni w 1285 r. otrzymali z rąk księcia opolskiego Bolesława prawo patronatu nad kościołem in *Antiquo Culcz*, zob. SUB, Bd. 5, nr 197, 203, 204. Skądinąd wiadomo zaś, że władze zakonu przywiązywały ogromną wagę do obecności joannitów w formujących się ośrodkach miejskich, zob. Aloys Lerche, *Zur Geschichte der Johanniterkommende Alt-Zülz*, „Oberschlesische Heimat”, 9 (1913), s. 43–44; Kazimierz Doła, *Zakon joannitów na Śląsku do połowy XIV w.*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 3 (1973), s. 77, 85; Robert Heś, *Joannici na Śląsku w średniowieczu*, Kraków 2007, s. 76–77.

⁹ *Regesten zur schlesischen Geschichte. 1301–1315*, hrsg. von Colmar Grünhagen, Conrad Wutke, Breslau 1892 (*Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 16), nr 3196. Wydawcy odczytali imię wójta jako *Fuwardava*, ale lekcja ta wygląda na zepsutą. Błędnie zasugerowali także, iż chodzi o wójta Białej (*Bela, Bielau*) koło Nysy.

¹⁰ *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, hrsg. von Colmar Grünhagen, Hermann Markgraf, Bd. 2, Leipzig 1883, nr 5 (s. 303). Dwie pozostałe imiennie wymienione w źródle osady, to jest Strzeleczki oraz Prężyna, zostały nazwane miasteczkiem (*oppidum*), co zdaje się sugerować, że miały rangę ufortyfikowanego grodu.

okoliczne miejscowości, Biała, leżąca w linii prostej zaledwie 14 km od Prudnika, stopniowo zaczęła tracić na znaczeniu¹¹. Nie zakłóciło to jednak jej dalszego pomyslnego rozwoju, który zawdzięczała nie tylko korzystnemu położeniu na skrzyżowaniu szlaków handlowych z Opola do Prudnika i z Nysy do Krakowa, ale również rzutkim i gospodarnym właścicielom¹².

Biała jawi się w źródłach średniowiecznych jako miasto książęce zamieszkane przez bogatych mieszczan¹³. Już w 1335 r. wymieniona została jako siedziba archiprezbiteratu (*Sedes Solensis*); była więc także ważnym ośrodkiem organizacji kościelnej na terenie księstwa opolskiego¹⁴. W XIV lub – najpóźniej – XV w. została otoczona murem z dwiema bramami (południową Prudnicką i północną Nyską)¹⁵. Białą upodobała sobie szczególnie Eufemia, żona księcia niemodlińskiego Waclawa, lokując tutaj swoją rezydencję¹⁶, zaś Władysław Opolczyk włączył ją (wraz z Opolem, Głogówkiem, Niemodlinem, Wieluniem, Strzelcami, Prudnikiem, Ścinawą, Brzeźnicą, Ostrzeszowem, Krzepicami, Częstochową, Kłobuckiem, Krapkowicami, Olesnem, Lewinem, Leśnicą, Skorogoszczą, Dobrodzieniem, Bolesławcem, Woźnikami i Żarkami) do konfederacji miast zawiązanej w celu zwalczania, ścigania, sądzenia i karania przestępców grasujących na terenie jego księstwa¹⁷. W 1532 r., po śmierci ostatniego Piasta opolskiego, księcia Jana II Dobrego, Biała przeszła w ręce Habsburgów. W 1564 r. cesarz Ferdynand I przekazał ją w zastaw baronowi Georgowi (Jerzemu) von Proskau (Pruszkowskiemu)¹⁸, synowi

¹¹ Cimała, *Zarys dziejów*, s. 93–94; Jerzy Horwat, *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta – miasta – Kościół – urzędy – własność prywatna*, Rzeszów 2002, s. 67, 297–298.

¹² Bereszyński, *Biała – historia i zabytki*, s. 52–54; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 24.

¹³ Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 1–11; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 25.

¹⁴ *Regesten zur schlesischen Geschichte. 1334–1337*, hrsg. von Konrad Wutke, Erich Randt, Hans Belle, Breslau 1930 (*Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 30), nr 5409 (s. 37); Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 6–7; Bogdan Kłoch, *Najstarsze parafie Górnego Śląska (średniowieczna organizacja parafialna Górnego Śląska w diecezji wrocławskiej)*, Racibórz [2008], s. 141–147.

¹⁵ Bereszyński, *Biała – historia i zabytki*, s. 60–61.

¹⁶ Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 7–8; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 25.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: AP Op.), Akta miasta Opola, nr 5; Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 8; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 25.

¹⁸ Nazwisko to, urobione od nazwy miejscowości Prószków (Proskau) koło Opola, w historiografii polskiej występuje powszechnie w wersji Prószkowski. Źródła notują jednak lekcję z „u”, którą przyjmuje się obecnie za właściwą, zob. Anna Pobóg-Lenartowicz, *Archiwum i biblioteka rodu Pruszkowskich*, [w:] *Źródła do dziejów Prószkowa / Quellen zur Geschichte von Proskau*, red. / hrsg. von Andrzej Hanich, współpraca / unter Mitwirkung von Hubert Dobranowski, Opole

Jana i Jadwigi von Zettritz, członkowi tajnej rady cesarskiej i najwyższemu komornikowi arcyksięcia Maksymiliana¹⁹. Nieco ponad 40 lat później, w 1606 r., dominium Biała, to jest zamek i miasto wraz z przynależnościami (Starym Miastem, Szonowicami, Kolnowicami, Pleśnicą i Śmiczem), stało się dziedziczną własnością Pruszkowskich. Cesarz Rudolf II, poszukujący środków finansowych na kontynuowanie wojny przeciwko Turkom, sprzedał je wraz z miasteczkiem Strzeleczką i wioskami Chrząższyce, Chrzowice, Komprachcice i Złotniki podkomorzemu i radcy obydwu kamer śląskich, późniejszemu staroście księstw opolskiego i raciborskiego, hrabiemu Hansowi (Janowi) Chrystianowi von Proskau, synowi Jerzego, oraz jego potomkom²⁰. Pruszkowscy pozostawali właścicielami dóbr białskich aż do połowy XVIII w. W 1747 r. wykupił je z rąk Elżbiety Fryderyki, wdowy po Antonim Krzysztofie von Proskau, Bartłomiej Henryk von Oderfeld, a po jego śmierci w 1756 r., na drodze licytacji, nabył hrabia Fryderyk Rudolf von Matuschka²¹. W 1808 r. władze pruskie wydały ustawę o miastach (*Städteordnung*), która zlikwidowała podział na miasta prywatne i królewskie²², zaś dwa lata później, w 1810 r., zniosły sądownictwo patrymonialne w miastach²³. Biała, zrzucając ostatecznie krępujące więzy ustroju feudalnego, uzyskała prawo do autentycznej pełnej samorządności. Stała się także siedzibą państwowego sądu miejskiego

2012, s. 557–564; *eadem*, *Archiv und Bibliothek des Adelsgeschlechts Pruszkowsky*, [w:] *ibidem*, s. 565–573; *eadem*, *Odnalezione archiwum rodu Pruszkowskich*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 67 (2012), 2, s. 125–132; *eadem*, *Podróż za jeden grant. Po śladach zakonników do tajemnic słynnego rodu*, „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego”, 2012, nr 1–2 (125–126), s. 17–20. Pomimo to niektórzy badacze nadal używają formy z „ó”, zob. ostatnio Maciej Woźny, *Rycerstwo opolskie do połowy XV wieku*, Katowice 2020, s. 261–267.

¹⁹ Chrząższ, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 15; Emanuel Talar, *Georg Freiherr von Proskowski, der Erbauer des derzeitigen Schlosses zu Proskau*, „Oppelner Heimatblatt”, 8 (1933), Nr. 10, s. 1–3 (przedruk z polskim tłumaczeniem, [w:] *Źródła do dziejów Prószkowa*, s. 32–38, 320–326); Bereszyński, *Biała – historia i zabytki*, s. 53–54; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 30. O rodzinie zob.: Marek Starý, *Rod Pruskovských z Pruskova a jeho příslušnost k české a moravské šlechtě v době předbělohorské*, „Slezský sborník. Acta Silesiaca”, 113 (2015), 2, s. 231–270; Woźny, *Rycerstwo opolskie*, s. 261–267.

²⁰ Chrząższ, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 18–19; Emanuel Talar, *Landeshauptmann Hans Christoph Freiherr von Pruszkowsky 1584–1625*, „Oppelner Heimatblatt”, 9 (1934), Nr. 11, s. 1–3 (przedruk z polskim tłumaczeniem, [w:] *Źródła do dziejów Prószkowa*, s. 44–46, 332–334).

²¹ Chrząższ, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 39; Bereszyński, *Biała – historia i zabytki*, s. 56–57; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 45–46.

²² Klaus Genschmar, *Die Preussische Städteordnung des Freiherrn vom Stein vom 19.11.1808*, Norderstedt 2003.

²³ Paweł Gut, *Ustrój, organizacja i działalność sądownictwa patrymonialnego we wschodnich prowincjach Prus w latach 1740–1849. Studium z dziejów instytucji prawnej*, Szczecin–Warszawa 2013, s. 160.

i okręgowego (Land- und Stadtgericht Zülz)²⁴. Dziś, jako stolica gminy miejsko-wiejskiej, z powodzeniem kontynuuje samorządowe tradycje. Ich zewnętrznym symbolicznym wyrazem jest herb Białej, który w latach transformacji ustrojowej po 1989 r. stał się przedmiotem szczególnej troski miejscowych władz.

Herb Białej w dobie transformacji ustrojowej

Dnia 1 I 1999 r. weszła w życie trójstopniowa reforma administracyjna kraju, która oprócz województw i istniejących od 1990 r. gmin przywróciła zlikwidowane w 1975 r. powiaty. Podstawową jednostką samorządu terytorialnego Polski stała się gmina, której status reguluje ustawa z dnia 8 III 1990 r. (wraz z późniejszymi zmianami) o *samorządzie terytorialnym*²⁵. Choć nie nakłada ona na gminne władze samorządowe obowiązku posiadania własnego herbu, tylko zezwala na jego przyjęcie, to chętnie korzystają one z przysługującego im prawa. Herb bowiem, znak wyrosły ze średniowiecznych tradycji samorządowych i silnie zakorzeniony w przestrzeni semiotycznej, uchodzi za najpełniejszy atrybut autonomii i suwerenności lokalnych władz oraz tożsamości wspólnoty terytorialnej²⁶.

Na mocy wspomnianej ustawy miasto i gmina Biała wprowadziła do użytku herb, którego wzór graficzny określił załącznik nr 2 do uchwały Rady Miejskiej w Białej w sprawie uchwalenia statutu Gminy Biała z dnia 28 VI 2012 r.²⁷ Przedstawiał on na tarczy typu francuskiego, z charakterystyczną wypustką pośrodku dolnej krawędzi, białą wieżę o czterech blankach z otwartą bramą i takiż pięciorzędowy mur ceglany zwieńczony czteroblankowym krenelażem (po dwie blanki po obu stronach wieży) na czerwonym polu. Na wieży, ponad bramą, umieszczono gotycką tarczę herbową o kroju hiszpańskim, dwudzielną w słup, od prawej pobocznicę czerwoną, od lewej białą, na której położono z kolei dwie podkowy

²⁴ Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 47–48; Bereszyński, *Biała – historia i zabytki*, s. 57; Borkowski, Czaplński, *Biała – historia i współczesność*, s. 50–51.

²⁵ Dziennik Ustaw (dalej: Dz.U.), 1990, Nr 16 z dnia 19 marca 1990 r., poz. 95.

²⁶ Józef Szymański, *Herb – znak samorządnej wspólnoty*, [w:] *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka*, red. Piotr Dymmel, Lublin 1992, s. 91–98 (przedruk [w:] *idem, Opera minora selecta Josephi Szymański*, red. i oprac. Tomisław Giergiel, Barbara Trelińska, Warszawa 2009, s. 197–201).

²⁷ Uchwała nr XIV.182.2012 Rady Miejskiej w Białej z dnia 28 czerwca 2012 r. w sprawie uchwalenia Statutu Gminy Biała, Dział II, § 5, pkt 1–2.

złączone barkami w pas, na polu czerwonym białą, na polu białym czerwoną²⁸ (il. 1). Znak ten wyparł dotychczas używany herb gminny, który na pseudorenesansowej tarczy o wciętych pobocznicach, dwóch wgłębieniach w głowicy i z wypustką u podstawy, nakrytej złotą trójbasztową *coronae muralis* i okolonej labrami, kładł takie samo godło, tyle że na niebieskim polu, z podwyższonym do siedmiu rzędów cegieł murem, zwiększoną liczbą blanek w krenelażach muru (do sześciu) i wieży (do pięciu), czarną kratą (broną) w bramie o czerwonym otworze i boniowanych ościeżach, wreszcie – *last but not least* – odwróconym układem barw herbu eksponowanego na wieży.

Ikonografia herbu niemal dokładnie, z nieznacznymi tylko odstępstwami, o czym szczegółowiej mowa będzie nieco dalej, powieliła godło, którym Biała, jako miasto, posługiwała się niezmiennie co najmniej od XVI w.²⁹ Lokalne władze samorządowe poszły więc w ślady tych jednostek miejsko-wiejskich, które za herb gminny obrały godło ośrodka będącego jej administracyjną siedzibą. W ten prosty sposób wykreowały znak funkcjonujący jako herb miasta i gminy. To dość powszechna i w pełni uzasadniona heraldycznie praktyka tworzenia herbów samorządowych organów terytorialnych szczebla gminnego³⁰. W przypadku Białej pojawił się jednak poważny problem ze wskazaniem poprawnej i tożsamej postaci uchwalonego w 2012 r. herbu. Na stronach internetowych miasta i gminy Biała oraz Biuletynu Informacji Publicznej, a także w folderach reklamowych i informacyjnych wydawanych ówczesnie przez władze samorządowe Białej eksponowano bowiem herb tylko pozornie zgodny z wzorem zamieszczonym w *Statucie*

²⁸ Jest to dokładna kopia herbu zamieszczonego w publikacji *Miasta polskie w Tysiącleciu*, red. Mateusz Siuchniński, t. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, tabl. LXXI (po s. 160), opracowanego graficznie według wskazówek profesora Mariana Haisiga.

²⁹ Hugo Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel*, Berlin 1870, kol. 394–396; Otto Hupp, *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer*, Bd. 1: *Königreich Preussen*, Heft 2: *Pommern, Posen und Schlesien*, Frankfurt a/Main 1898, s. 103.

³⁰ Przemysław Nadolski, *Heraldyka gmin wiejskich na Górnym Śląsku dawniej i obecnie – próba porównania*, [w:] *Górnośląska symbolika samorządowa. Wczoraj – dziś – jutro. XIV Tarnogórska Sesja Naukowa*, red. Tadeusz B. Hadaś, Tarnowskie Góry 2003 (Tarnogórskie Sesje Naukowe, t. 17, Zeszyty Tarnogórskie, nr 50), s. 70; Paweł Dudziński, *Stan prac nad współczesną polską heraldyką samorządową – działalność Komisji Heraldycznej przy Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji (dziś – Administracji i Cyfryzacji)*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, seria nowa, 11 (2012), s. 122; Marek L. Wójcik, *Współczesne herby gmin wiejskich na Dolnym Śląsku*, [w:] *Wiś w heraldyce i sfragistyce polskiej*, red. Agnieszka Gut, Paweł Gut, Warszawa 2012, s. 174–175.

*gminy Biała*³¹. W istocie prezentował on dwa warianty tego samego godła. Pierwszy z nich był zbliżony do statutowego archetypu, do drugiego wprowadzono znacznie więcej zmian. Wieżę bramną ozdabiał krenelaż z pięciu blanków, a mur – z sześciu (rozieszczonych symetrycznie po trzy z każdej strony wieży). Sam mur był tutaj zdecydowanie wyższy w stosunku do uchwalonego wzorca, liczył bowiem aż dziesięć rzędów cegieł zamiast pięciu, natomiast brama posiadała dodatkowo opuszczoną do połowy czarną bronę, która nie występowała w statutowej wersji godła. Obrazu odmienności dopełniła umieszczona na wieży tarcza herbowa. Miała ona zupełnie inny, nieco wydłużony kształt oraz odwrócony układ barwy pól i podków, to znaczy białe pole prawe z czerwoną podkową i czerwone pole lewe z białą podkową. Ponadto podkowy – pozbawione charakterystycznych zagięć na końcach (tak zwanych oceli bądź haceli) – zostały wystylizowane w formie przypominającej zwrócone łukami ku sobie majuskuły C.

Statut każdej gminy, regulujący w sposób bezpośredni – zgodnie z przywołaną ustawą z 8 III 1990 r. – prawa i obowiązki mieszkańców gminy oraz kształtujący ich sytuację prawną, jest najważniejszym lokalnym aktem normatywnym³². Nie podlega więc dyskusji, że przyjęty i ogłoszony w statucie przez władze samorządowe Białej wzór graficzny gminnego herbu stanowić powinien – przynajmniej dopóty, dopóki ów statut miał moc obowiązującą – jego jedyną, niepoddawaną żadnym modyfikacjom, postać. Odrębną kwestią pozostawał wszakże problem historycznej i heraldycznej poprawności herbu. Pod tym względem budził on zastrzeżenia i wymagał korekty. Władze miasta i gminy podjęły więc działania zmierzające do nadania mu właściwego, tj. zgodnego z zapisem ustawy z 8 III 1990 r., kształtu. W tym celu skontaktowały się z piszącym te słowa, który zajął się przygotowaniem ikonograficznej dokumentacji i heraldyczno-historycznej ekspertyzy herbu Białej, oraz z Barbarą Widłak, artystką-plastyczką z Katedry Komunikacji Wizualnej Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie, autorką licznych herbów jednostek samorządu terytorialnego w Polsce³³, która podjęła trud jego graficznej realizacji.

³¹ Zob. <http://biala.gmina.pl/15/wszystkie-aktualnosci.html> (dostęp: 5 V 2014); <http://biala.gmina.pl/83/560/herb-miasta.html> (dostęp: 5 V 2014); <http://bip.biala.gmina.pl/5/witamy-na-stronie-biuletynu-informacji-publicznej-urzedu-miejskiego-w-bialej.html> (dostęp: 5 V 2014); *20-lecie partnerstwa Gminy Biała oraz Gminy Marienheide / 20 Jahre der Partnerschaft Gemeinde Marienheide und Gemeinde Biała*, Biała [sine anno], herb na okładce; *Miasto i Gmina Biała. Najciekawsze projekty sołeckie. Aktywna rekreacja. Imprezy cykliczne. Zabytki i historia. Aktywna społeczność. Sztuka i rzemiosło*, Biała [sine anno], herb na okładce.

³² Dz.U., 1990, Nr 16 z dnia 19 marca, poz. 95, art. 40, z późniejszymi zmianami.

³³ Zob. Barbara Widłak, *Herbarz 1999–2016*, Kraków 2017.

Jedno godło – wiele odmian, czyli heraldyczne tradycje Białej

Zważywszy na fakt, że herb gminny Białej wykazuje tożsamość z jej herbem miejskim, ten ostatni winien być bezwzględnie traktowany jako ikonograficzny wzór dla pierwszego. Tyle że ustalenie archetypu okazuje się nie takie proste, gdyż na przestrzeni wieków godło Białej ulegało pewnym, mniej lub bardziej znaczącym, modyfikacjom.

Heraldycy – tak Niemiec, jak i Polacy – zgodnie utrzymują, że Biała otrzymała herb na mocy przywileju herbowego z 12 VII 1564 r., sygnowanego przez cesarza Ferdynanda I Habsburga, jako króla czeskiego, na krótko przed jego śmiercią (monarcha zmarł 13 dni później w Wiedniu)³⁴. Przywilej zezwalający miastu na używanie herbu i zawierający jego graficzny wzór spłonął wprawdzie wraz z innymi dokumentami miejskimi przechowywanymi w archiwum magistratu w czasie wielkiego pożaru miasta w 1791 r.³⁵, ale szczęśliwie zachował się jego odpis, który herb Białej określa następująco: „Im roten Feld eine weißer Mauer aus Quadersteinen mit Schießlöchern und 6 Basteien. In der Mitte der Mauer ein weißer Turm mit einem Tor, gelb oder goldfarben. Auf diesem Turm ein Wappen, von oben bis unten in zwei Seiten geteilt, die rechte Seite des Wappens ist rot, die Mitte aber weiß oder silbfarben, darinnen zwei Hufeisen, in dem rechten Feld weiß oder silbfarben, in dem linken weißen Feld ein rotes Hufeisen. Oben aber an dem Turm 4 Wändl”³⁶. Ikonografia herbu spaja więc ściśle tradycyjną symbolikę miejskości, reprezentowaną przez mur i basztę, z godłem rodowym feudalnych właścicieli miasta. Zawieszona na wieży bramnej tarcza herbowa, dzielona w słup na

³⁴ Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 394; Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103; Paul Knötel, *Die Wappen der oberschlesischen Städte*, „Oberschlesien”, 1 (1903), s. 670, 684–685; *idem*, *Die Farben der oberschlesischen Stadtwappen*, „Oberschlesische Heimat”, 12 (1916), s. 154; Marian Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 22, 127; Damian Tomczyk, *Herby miast Śląska Opolskiego. Biała*, „Nowy Biuletyn Szkolny. Miesięcznik Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego w Opolu”, 1999, nr 4 (82), s. 27; Wojciech Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów miejskich na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*, Zielona Góra 1999, s. 37, 42. Dodajmy, że ten ostatni badacz pominął herb Białej w opracowaniu poświęconym wyłącznie przywilejom herbowym, zob. Wojciech Strzyżewski, *Dokumenty herbowe miast zachodniej i północnej Polski do końca XVIII wieku*, „Studia Zachodnie”, 2 (1996), s. 35–40.

³⁵ Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103; Knötel, *Die Farben*, s. 154; Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów*, s. 37, 42; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 49–50.

³⁶ *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Neustadt. 1. Landgemeinden und Dominien. 2. Städte*, hrsg. von Erich Graber, Breslau 1928, (*Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 33), nr 1 (s. 163).

poła o czerwonej i srebrnej barwie, eksponująca dwie podkowy stykające się barkami w pas, srebrną na polu czerwonym i czerwoną na polu srebrnym, identyfikowane ze śląską odmianą polskiego herbu Czawuja *alias* Lżawia, jest však pierwotną formą rodowego znaku Pruszkowskich³⁷. Najstarsze znane obecnie jego wyobrażenie widnieje na pieczęci należącej do Beldona z Prószkowa, kanonika wrocławskiego, odcisniętej przy dokumencie z 1 X 1365 r.³⁸ Ostroowalna pieczęć, o wysokości około 41 mm i szerokości około 27 mm, wyobraża pas ozdobiony pięcioma horyzontalnie ułożonymi okrągłymi guzami, nad nim uncjalne M, zwieńczone trójpałkową koroną, symbolizujące kult Najświętszej Maryi Panny, Królowej Nieba, w podstawie zaś tarczę herbową, a na niej godło panów z Prószkowa – dwie podkowy barkami ku sobie w pas. W otoku umieszczono napis majuskułą gotyczką w brzmieniu: + S(*igillum*) BELDONIS – CANONICI – WRAT(*islaviensis*). Od 1560 r., kiedy to Pruszkowscy zostali przyjęci w poczet czeskich baronów, mieli prawo do używania herbu złożonego, wielopolowego, typowego dla utytułowanych rodzin szlacheckich monarchii habsburskiej³⁹. Dokument herbowy dla Pruszkowskich, wystawiony przez cesarza Ferdynanda I z datą 16 IV 1560 r., zawierający opis udostojnionego herbu i jego barwne wyobrażenie, zachował się w zbiorach Morawskiego Ziemskiego Archiwum w Brnie⁴⁰. Przedstawia on skwadrowaną

³⁷ Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 394; Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103; Knötel, *Die Wappen*, s. 685; *idem*, *Die Farben*, s. 154; Gumowski, *Herby miast*, s. 127; Andrzej Plewako, Józef Wanag, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994, s. 7; Wojciech Strzyżewski, *Herby rycerskie w godłach herbów miast śląskich, pomorskich i nowomarchijskich*, [w:] *Etos rycerski w Europie Środkowej i Wschodniej od X do XV wieku*, red. Wojciech Peltz, Jarosław Dudek, Zielona Góra 1997, s. 140, 143; *idem*, *Godła „mówiące” herbów miast śląskich, wschodniomarchijskich i zachodniopomorskich do końca XVIII wieku*, „Studia Zachodnie”, 3 (1998), s. 76; *idem*, *Treści symboliczne*, s. 46, 84, 88; Tomczyk, *Herby miast*, s. 27; Roman Sękowski, *Biblioteka Jerzego Krzysztofa i Antoniego Krzysztofa hrabiów Prószkowskich na Prószkowie z przełomu XVII/XVIII w.*, Opole 2015 (Studia i teksty źródłowe z dziejów księstw opolskiego i raciborskiego, z. 4), s. 8.

³⁸ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: AP Wr.), Rep. 125, nr 218. Pieczęć tę reprodukował Woźny, *Rycerstwo opolskie*, fot. 1.

³⁹ August Sedláček, *Českomoravská heraldika. Část zvláštní*, Praha 1925, s. 581–582; Marek Starý, *Přijímání moravských a slezských šlechticů do panského stavu království českého v 16. a na počátku 17. století*, [w:] *Korunní země v dějinách českého státu*, t. 2: *Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze*, red. Lenka Bobková *et al.*, Praha 2005, s. 284; *idem*, *Rytíři přijati do českého panského stavu v době předbělohorské*, „Sborník archivních prací”, 60 (2010), 1, s. 255; *idem*, *Rod Pruskovských z Pruskova*, s. 237–240; Wojciech Strzyżewski, *Herby i tytuły. Pieczęć szlachecka w księstwie glogowskim (XVI–XVIII wiek)*, Warszawa 2009, s. 157.

⁴⁰ Moravský zemský archiv v Brně, Rodinný archiv Ditrichštejnů, sign. 28, i.č. 2657 (oryginał); Starý, *Rod Pruskovských z Pruskova*, s. 268–269 (edycja tekstu). Odbiorcami przywileju byli

tarczę, a na niej w polach 1 i 4, dzielonych w pas, o barwach złotej (od czoła) i czarnej (od podstawy), wspiętego w prawą heraldycznie stronę jelenia naturalnej barwy, a w polach 2 i 3 dotychczasowy herb rodziny, czyli dwie podkowy barkami ku sobie w pas, srebrną na polu czerwonym i czerwoną na polu srebrnym⁴¹.

Począwszy od XV w. akt nadania miastu herbu, potwierdzenia dotychczas używanego, bądź też jego ulepszenia, dokonywany przez władcę na mocy dokumentów herbowych, wiązał się najczęściej z ważnymi dla danego ośrodka miejskiego wydarzeniami, a przejście Białej z rąk monarszych przez Pruszkowskich, początkowo w charakterze zastawu, co miało miejsce w 1564 r., było ku temu najlepszą sposobnością⁴².

Opis herbu Białej, zachowany w kopii przywileju herbowego, nie precyzuje dokładnego jego wyglądu. Nie wiadomo wszak, z ilu warstw cegieł składał się mur, na jakim typie tarczy położono godło rodziny von Proskau, ile belek (pionowych

bracia Jerzy i Jan (Starszy) oraz ich dwaj bratankowie, Jan (Młodszy) i Kaspar (Kacper), synowie nieżyjącego już wówczas Walentyna.

⁴¹ Herb w tej wersji eksponują także nowożytnie pieczęcie Pruszkowskich, zob. Strzyżewski, *Herby i tytuły*, s. 158 i tabl. IId. Tymczasem w historiografii pojawia się zarówno poprawna wersja herbu Pruszkowskich, zgodna z przywilejem herbowym, jak i różne jego odmiany, wykazujące odwrócony układ pól i tynktur oraz zmienioną orientację jelenia, zob. m.in.: Bartosz Paprocki, *Štambuch slezský*, Brno 1609, ilustracja na karcie otwierającej przedmowę; Johann Sinapius, *Schlesische Curiositäten erste Vorstellung Darinnen die ansehnlichen Geschlechter des Schlesischen Adels. Mit Erzählung des Ursprungs, der Wappen, Genealogien, der qualificirtesten Cavaliere, der Stamm-Hausler und Guter beschrieben*, Bd. 1, Leipzig 1720, s. 111; Leopold von Zedlitz-Neukirch, *Neues Preussisches Adels-Lexicon oder genealogische und diplomatische Nachrichten*, Bd. 4: P–Z, Leipzig 1842, s. 58–59; [Johann] Siebmacher's *grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen*, Bd. 4, Abt. 9: *Der böhmische Adel*, bearb. von Rudolf Johann Grafen Meraviglia-Crivelli, Nürnberg 1886, s. 157 i tabl. 71; *ibidem*, Bd. 4, Abt. 10: *Der mährische Adel*, bearb. von Heinrich von Kadich, Conrad Blažek, Nürnberg 1899, s. 106 i tabl. 83; *ibidem*, Bd. 4, Abt. 11: *Der Adel von österr[eichisch] Schlesien*, bearb. von Conrad Blažek, Nürnberg 1885, s. 62 i tabl. 33; *ibidem*, Bd. 6, Abt. 8: *Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien*, Tl. 2, bearb. von Conrad Blažek, Nürnberg 1890, s. 96–97 i tabl. 60; Sedláček, *Českomoravská heraldika*, s. 582; Josef Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Viedeň 1930, s. 386; *idem*, *Rody starého Slezska*, t. 3, Brno 1991, s. 903; Johann Siebmachers *Wappenbuch von 1605*, hrsg. und Nachwort von Horst Appuhn, München 1999, s. 47; Strzyżewski, *Herby i tytuły*, s. 157; Sękowski, *Biblioteka Jerzego Krzysztofa*, s. 7. Barwną reprodukcję herbu z dokumentu herbowego dla Pruszkowskich opublikował Marek Starý, *Royal and Imperial Charters and the Acquisition of the Bohemian Lordship (Herrenstand) in the Period before the Battle of White Mountain, [w:] Changes of the Noble Society. Aristocracy and New Nobility in the Habsburg Monarchy and Central Europe from the 16th to the 20th Century. A Collection of Studies from Section P69 i P80 of the 11th Congress of Czech Historian (14th–15th September 2017, Olomouc, Czech Republic)*, ed. Jiří Brňovják, Jan Županič, Ostrava–Prague 2018, s. 32.

⁴² Strzyżewski, *Dokumenty herbowe*, s. 35–36.

i poprzecznych) tworzyło bronę bramną, czy ościeżnice bramy były boniowane. Szczegółowe pytania można by mnożyć, a znalezienie na nie odpowiedzi wymaga zebrania i przeanalizowania jak najbardziej kompletnego materiału źródłowego dotyczącego herbu Białej, zarówno pisanego, jak i – przede wszystkim – ikonograficznego.

O herbie Białej nic nie wspomnieli w swoich pracach, zawierających między innymi opisy herbów miast śląskich, Joachim Curaeus (1532–1573), Mikołaj Henel (Henelius) von Hennenfeld (1582–1656) i Friedrich Albert Zimmermann (1745–1815), choć powstały one i zostały opublikowane po nadaniu herbu, a przed pożarem Białej w 1791 r.⁴³ Ich opracowania mają jednak charakter wybiórczy i w związku z tym nie obejmują wszystkich ośrodków miejskich. U Heneliusza brak na przykład wzmiankowanego przez Zimmermanna herbu Prudnika, nadanego miastu w 1607 r. przywilejem herbowym przez cesarza Rudolfa II (był on w istocie zatwierdzeniem i udostojnieniem godła funkcjonującego nieprzerwanie, aczkolwiek z pewnymi odmianami, od schyłku XIV w.).⁴⁴ Natomiast u tego ostatniego nie pojawia się choćby przywołany przez Heneliusza herb Chełmska Śląskiego, znany co najmniej od 1581 r.⁴⁵ Bez większego znaczenia jest też brak Białej w dziele *Topographia Silesiae*, będącym zbiorem rysunków przedstawiających panoramy osiemnastowiecznego Śląska, w tym wizerunki miast, często zaopatrzone w podobizny herbów, które wyszły spod ręki zmarłego w 1776 r. Friedricha Bernharda Wernera⁴⁶.

⁴³ Joachim Curaeus, *Neu Vermehrete Schlesische Chronica unnd Landes Beschreibung, darinnen Weyland H. Joach[im] Curaeus der Artzney D: Einen Grundt geleget: Itzo biß an das 1619 Jahr; da sich dero Oesterreichischen Wienerischen Linien Regierung gantz endet. Mit sehr vielen Nothwendigen Sachen vermehret unnd gebessert. Auch in vier unterschiedliche Bücher abgetheylet*, Jehna 1625; Nicolai Henelii ab Hennenfeld, *Silesiographia Renovata necessariis scholii observationibus et Inde aucta*, Wratislaviae–Lipsiae 1704; Friedrich Albert Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, Bd. 2–3, Brieg 1783–1784; zob. też Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów*, s. 211–216.

⁴⁴ Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung*, Bd. 3, s. 133. Zob. też Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów*, s. 38, 215; Damian Tomczyk, Stefan Ziarko, *Herby oraz inne symbole samorządowe miast i gmin województwa opolskiego*, Opole 2000, s. 44–45.

⁴⁵ Henelii ab Hennenfeld, *Silesiographia Renovata*, s. 512; Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów*, s. 37, 212.

⁴⁶ O autorze i jego dziele zob. m.in.: Paul Bretschneider, *Der Zeichner; Stecher und Chronist Friedrich Bernhard Werner und seine Arbeiten*, Neustadt Schlesien 1921; Angelika Marsch, Friedrich Bernhard Werner (1690–1776). *Ein europäischer Ansichtenzeichner aus Schlesien*, Würzburg 1995; eadem, *Friedrich Bernhard Werner (1690–1776). Śląski rysownik europejskich widoków*, Głogów 1998; eadem, *Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen–Mähren*, Weißenhorn 2010.

Wykazano bowiem w historiografii, że ikonografia ziemi prudnickiej została potraktowana przez rysownika po macoszemu. Prezentuje się ona wyjątkowo skromnie pod względem zarówno jakościowym, jak i ilościowym⁴⁷. Pominięcia nie powinny więc dziwić.

Jednym z najstarszych – i najbardziej reprezentacyjnych zarazem – barwnych wizerunków herbu Białej jest dziś chromolitografia Oscara Herbsta, będąca częścią cyklu heraldycznych kart pocztowych wydanych przez Theodora Wendischa, znakomitego berlińskiego stenografa⁴⁸, pochodząca najprawdopodobniej z końca XIX w.⁴⁹ Przedstawia ona tarczę o renesansowym kroju, którą zdobią od góry *corona muralis* oraz labry, od dołu zaś przewiązany wstążką półwieńiec spleciony z liści dębowych i – być może – oliwnych. W czerwonym polu tarczy wyobrażono srebrny mur, wzniesiony z ośmiu rzędów cegieł, z otwartą bramą i dwoma oknami strzelniczymi (po jednym po bokach bramy), zwieńczony sześcioblankowym krenelażem i mającą charakter nastawy wieżą obronną z czterema blankami (kawalierą), na której umieszczono herb Pruszkowskich. Trudno stwierdzić, jak dalece odzwierciedlał on rzeczywisty ikonograficzny kształt herbu Białej, a w jakim stopniu stanowił swobodną plastyczną wizję artysty. Należy wszakże zauważyć, że tożsamy wizerunek, aczkolwiek pozbawiony korony, a przede wszystkim oczyszczony z elementów okalających tarczę, obcych miejskiej heraldyce samorządowej, zamieścił w wersji czarno-białej Hugo Saurma von Jeltsch w herbarzu miast śląskich z 1870 r.⁵⁰ Wykazuje on jednak istotne odmienności w zakresie ekspozycji godła. Mur, pozbawiony okien, przedstawiony jest tutaj jako budowla o trzech wydzielonych poprzecznymi liniami (imitującymi gzymsy) kondygnacjach. Dolną tworzy mur gładki, środkową trzyczęściowy mur ceglany, z wyraźnie zaznaczonym boniowaniem łuku bramy, górną zaś krenelaż z sześcioma blankami, przy czym dwie wewnętrzne nie są widoczne w całości, bowiem skrywają się za kawalierą. Tę ostatnią wieńczy krenelaż nie z czterech, ale z pięciu, w dodatku asymetrycznych względem siebie, blanków. Godło umieszczono na hiszpańskiej

⁴⁷ Ryszard Len, *Ziemia prudnicka w dziełach Friedricha Bernharda Wernera*, „Ziemia Prudnicka”, 2006, s. 44–45.

⁴⁸ Paul Mitzschke, *Wendisch, Theodor W.*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 41, Leipzig 1896, s. 717.

⁴⁹ Herb ten reprodukują Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 39.

⁵⁰ Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 393. Herby reprodukowane są tutaj w wersji czarno-białej, a ich tynktury oddawane za pomocą szrafirunku.

tarczy gotyckiej, najodpowiedniejszej dla heraldyki miejskiej, bo umożliwiającej optymalne zagospodarowanie jej pola.

Herb w takiej właśnie postaci ilustrował herbarz miast górnośląskich opublikowany w 1894 r. przez Paula Knötela⁵¹. Zdobił także karty tytułowe cyklu artykułów Johannesesa Chrząszcza poświęconych dziejom Białej, jaki ukazywał się w latach 1913–1920 na łamach czasopisma „Oberschlesische Heimat”⁵². Można zatem sądzić, iż to tej wersji przysługiwał ówczesnie status oficjalnego herbu miasta. Tyle że równolegle używano zmodyfikowanej jego odmiany, która po raz pierwszy pojawiła się w herbarzu miast śląskich wydany w 1898 r. przez Ottona Huppa i – jak dokumentuje Heinrich Bartsch – jeszcze w 1939 r. uchodziła za urzędową⁵³. W tej wersji mur, wyraźnie wyższy, bo ułożony z dziewięciu warstw cegieł, wieńczą wyłącznie blanki, natomiast wieża, zaopatrzona w pięcioblankowy asymetryczny krenelaż, przyjmuje kształt wysuniętej przed lico muru baszty z bramą o boniowanych ościeżach i – co stanowi istotną nowość – opuszczoną do 1/3 wysokości bramy złotą kratą (broną) składającą się z jednej poziomej i pięciu pionowych belek. Nienaruszone pozostają znak rodowy rodziny Pruszkowskich, czyli dwie podkowy stykające się barkami w pas, oraz tynktury herbu – srebro (biel) i czerwień.

W 1926 r. Biała obchodziła jubileusz 700-lecia swego istnienia. W mieście odbyły się liczne uroczystości, które dokumentuje fotoreportaż opublikowany w czasopiśmie „Oberschlesien im Bild”. Na jednej z fotografii utrwalony został przejazd heroldów dzierżących w dłoniach proporzec z niezbyt czytelnym herbem Białej⁵⁴, którego wyobrażenie powielono wówczas zarówno na bilecie wstępu na towarzyszące rocznicowym obchodom wydarzenia⁵⁵, jak i na stronie tytułowej specjalnie wydanej na tę okazję monografii Białej autorstwa Johannesesa Chrząszcza⁵⁶. Prezentuje on odmienny, czwarty z kolei, wariant bialskiego godła, będący przeróbką herbu znanego nam już z litografii Herbsta. Mamy tu ponownie do czynienia z ceglanym murem bramnym, tym razem aż dwunastowarstwowym, o zróżnicowanej

⁵¹ Paul Knötel, *Die Städtewappen Oberschlesiens*, Tarnowitz 1894 (Beilage zum Oster-Programm des Königl. Realgymnasiums zu Tarnowitz, Progr., Nr. 22), s. 14.

⁵² Johannes Chrząszcz, *Zülz*, „Oberschlesische Heimat”, 7 (1911), s. 20; 9 (1913), s. 68; *idem*, *Geschichte von Zülz. Fortsetzung 1–6*, „Oberschlesische Heimat”, 13 (1917), s. 48.

⁵³ Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 97; Heinrich Bartsch, *Die Städte Schlesiens (in den Grenzen des Jahres 1937)*, Frankfurt/Main 1983, tabl. XVI (według stanu na dzień 17 V 1939 r.).

⁵⁴ „Oberschlesien im Bild”, 1926, Nr. 28, strona tytułowa.

⁵⁵ Bilet reprodukuje Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 78.

⁵⁶ Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz*.

wielkości i różnym układzie cegieł, zakończonym sześcioblankowym krenelażem, z pojedynczymi oknami po obu stronach bramy. Łuki okien oraz bramy, wyposażonej w lekko opuszczoną kratę, są boniowane. Nad murem góruje zwieńczona czterema blankami wieża z bardzo schematycznie potraktowanym herbem Pruszkowskich, który umieszczono między czterema otworami strzelniczymi – dwoma mniejszymi u góry i dwoma większymi u dołu. Nie przybiera ona formy nastawy na szczycie muru, ale opiera się bezpośrednio na łuku bramy (il. 2). Zmiany w ikonografii, mające służyć ubogaceniu i udostojnieniu herbu, w rzeczywistości na skutek nadmiernej szczegółowości wizerunku – będącej zaprzeczeniem heraldycznej zasady zalecającej prostotę formy i treści – utrudniające jego czytelność, nie wiązały się bynajmniej z jubileuszem miasta. Zostały wprowadzone już wcześniej. Identyczne godło widnieje wszak na papierowych pieniądzach zastępczych z 1921 r., przy czym każdy z trzech wyemitowanych wówczas notgeldów o nominałach 10, 25 i 50 fenigów kontrastuje między sobą tynkturą pola tarczy herbowej, odpowiednio: zieloną, czerwoną i niebieską⁵⁷. Co więcej, herb Pruszkowskich, eksponowany na wieży, ma zamienione miejscami barwy pól, pole prawe jest srebrne (białe), natomiast lewe – czerwone (il. 3). O ile wizerunek godła potraktować należy jako odzwierciedlający stan ówczesnej wiedzy na temat znaków miejskich, bowiem – zgodnie z oceną historiografii – na notgeldach umieszczano podobizny aktualnych herbów, o tyle kształt tarczy oraz kolorystyka herbów ulegały często zniekształceniu⁵⁸. Zastosowanie trzech tynktur w odniesieniu do tego samego herbu Białej – zgodnej z tradycją czerwonej i wyimaginowanej niebieskiej oraz zielonej – służyć miało jedynie graficznemu zróżnicowaniu identycznych pod względem kompozycyjnym i plastycznym „banknotów”, które – poza barwą tła herbu – różniły się od siebie wyłącznie numerem emisji i wartością nominału.

Po 1945 r. heraldyka Białej nie wykazywała aż tak wyrazistych zmian, jakim była poddana w latach poprzednich. Wprawdzie widoczne – i wcale częste – były ingerencje w ikonograficzny kształt herbu, ale sprowadzały się one wyłącznie do plastycznego retuszu, który miał nadać godłu najpoprawniejszą wizualnie – oczywiście zdaniem twórców – formę, nie naruszały zaś merytorycznej jego treści. Fakt ten zasługuje na szczególne podkreślenie, jako że w powojennej rzeczywistości

⁵⁷ Piotr Kalinowski, *Pieniądz miasta Biała. Katalog*, Kalety 2011, s. 4.

⁵⁸ Wojciech Strzyżewski, *Herby na papierowych pieniądzach zastępczych miast Śląska i Łużyc w latach 1914–1924*, [w:] *Ziemie Zachodnie. Polska – Niemcy. Integracja europejska. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin Prof. dra hab. Hieronima Szczegóły*, red. Czesław Osękowski, Zielona Góra 2001, s. 107–109.

często dochodziło do inspirowanej pobudkami ideologicznymi zmiany dotychczasowych godeł, zwłaszcza na obszarze zachodniej i północnej Polski, gdzie eksponowały one wyjątkowe nagromadzenie obcych klasowo, politycznie i ustrojowo symboli religijnych, arystokratycznych i państwowych. Tymczasem w przypadku Białej uszanowano jej historyczne i heraldyczne tradycje. Wszystkie omówione warianty bialskiego herbu sięgały wszak zgodnie po ten sam motyw heraldyczny, mianowicie ceglany mur z krenelażem oraz – pośrodku muru – gładką, zwieńczoną blankami, wieżę (basztę) z bramą i zawieszonym na ścianie wieży herbem panów von Proskau. Wizerunek, będący kontynuacją herbu używanego w przededniu wojny, nawiązywał ewidentnie do tej jego wersji, jaką pod koniec XIX stulecia zamieścił Hupp w herbarzu miast śląskich⁵⁹.

Przegląd powojennych herbów Białej otwiera znak opublikowany w 1960 r. przez Mariana Gumowskiego⁶⁰. Wyobraża on gotycką tarczę o kroju hiszpańskim, a na niej, w polu czerwonej barwy, opisany wyżej motyw herbowy, czyli biały mur i takąż basztę z otworem bramnym i herbem rodu Pruszkowskich. Mur, o wątku ceglanym, jest ośmiorzędowy, z dodatkową dziewiątą warstwą, którą tworzy sześcioblankowy krenelaż składający się z czterech pełnych (wewnętrznych) i dwóch niepełnych (zewnętrznych) merlonów o wyraźnie zaznaczonych pionowych liniach ich podziału. Baszta jest gładka, zwieńczona czterema blankami, a brama o pełnym łuku, bez ościeży, z podniesioną czarną broną zbitą z dwóch poprzecznych i pięciu pionowych belek (il. 4).

O trzy lata późniejsza wersja herbu, znana z herbarza miast polskich Ryszarda Sidorowskiego i Tomasza Szczechury, eksponuje tożsamy, choć częściowo przerobiony – co nie oznacza, że bardziej poprawny – wizerunek⁶¹. Tej samej wysokości mur jest tutaj zakończony jednolitym rzędem blanek, czyli bez wewnętrznych linii ich podziału, o sześciu, nieco spłaszczonych, zębach, po trzy z każdej strony baszty, z których tylko środkowym nadano pełną postać, pozostałe zaś – skrajne – są węższe. Basztę, szerszą niż u Gumowskiego, wieńczy krenelaż, rozbudowany do pięciu blanek i oddzielony od szczytu wieży rozszerzającym się gzymsem. Tarcza z herbem Pruszkowskich przybrała – jedyny raz w dziejach bialskiego herbu – typowo gotycki kształt, zaś układ widniejącego w jej polu godła uległ zmianie.

⁵⁹ Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 97.

⁶⁰ Gumowski, *Herby miast*, s. 127.

⁶¹ *Polskie herby miejskie*, red. Tomasz Szczechura, oprac. graficzne Ryszard Sidorowski, Warszawa 1963, nr 330.

Podkowy nie stykają się wszak, tak jak dotychczas, barkami, tylko są od siebie oddalone. Modyfikacja objęła wreszcie sposób projekcji bramy. Została ona zwężona kosztem wydatnie zaakcentowanego boniowania jej ościeży, zaś w czerwonym otworze, zgodnym z barwą pola herbu, umieszczono białą bronę na czarnym tle, skonstruowaną z trzech poziomych i dwóch pionowych belek (il. 5). Wersja Sidorowskiego i Szczechury jest niemal dokładną kopią herbu opracowanego w 1898 r. przez Ottona Huppa. Od archetypu różni ją jedynie – oczywiście poza konwencją plastyczną – kształt tarczy herbowej i układ godła rodziny von Proskau, barwa brony, umieszczonej – całkowicie nieheraldycznie – jakby na „wyciętym” z czerwonego światła bramy czarnym tle, wreszcie liczba tworzących ją belek.

Herb Białej w postaci nadanej mu przez Huppa powielił także, wprowadzając jednak doń drobne graficzne zmiany, Sławomir Suski w herbarzu miast opracowanym przez Andrzeja Plewakę i Józefa Wanagą⁶². Mur, nieznacznie obniżony, składa się w jego wydaniu z siedmiu warstw cegieł i sześcioblankowego krenelaża, oddzielonego od muru linią gzymsu. Basztę bramną, nieco smuklejszą niż dotychczas, wieńczy krenelaż o pięciu wydatnych, aczkolwiek nieproporcjonalnie wąskich, merlonach. Herb Pruszkowskich wrócił do dawnego kształtu, ukazując dwie stykające się barkami podkowy na tarczy gotyckiej typu hiszpańskiego. W poszerzonym otworze bramy o boniowanych ościeżach, wypełnionym czerwoną tynkturą, widnieje podniesiona biała brona na czarnym tle, składająca się z czterech belek – jednej poprzecznej i trzech pionowych (il. 7). Tym, co odróżnia ów wariant herbu Białej od stylizacji Huppa, są barwa brony (u Huppa złota) i liczba jej pionowych belek (u Huppa pięć). Dodatkowo Suski umieścił bronę na czarnym tle wydzielonym z czerwonego światła bramy, naśladując w ten sposób błędne heraldycznie rozwiązanie zaproponowane w herbarzu Sidorowskiego i Szczechury. Zostało ono skorygowane w 1998 r. przez Jerzego Kwiatka i Teofila Lijewskiego, którzy w *Leksykonie miast polskich* zamieścili własną propozycję herbu Białej, będącą nieznacznie zmodyfikowaną kopią herbu autorstwa Suskiego. Zmiany, zdecydowanie na lepsze pod kątem realizacji plastycznej, polegały na wypełnieniu światła bramy w całości czerwoną tynkturą oraz na zastąpieniu srebrnej barwy brony (składającej się w tym wydaniu z trzech pionowych i dwóch poziomych belek) czernią (il. 8)⁶³.

⁶² Plewako, Wanag, *Herbarz miast*, s. 7.

⁶³ Jerzy Kwiatek, Teofil Lijewski, *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998, s. 43.

Wariant herbu oparty na motywie z broną zyskał nowy, po raz kolejny zmieniony, wygląd w 2000 r. w opracowaniu Damiana Tomczyka i Stefana Ziarki⁶⁴. Zastosowano tu, jak u Kwiatka i Lijewskiego, jednolite czerwone pole otworu bramy, pozbawionej boniowanych ościeży, którą zaopatrzono w czarną bronę, tyle że opuszczoną do połowy wysokości bramy i z tego powodu skonstruowaną aż z sześciu belek: trzech poziomych i trzech pionowych. Pozostawiono pięcioblankowy krenelaż baszty, nieco węższej niż dotychczas, oparty na podwójnym gzymse (niższy jest prosty, a wyższy ma ukośnie ścięte ścianki), oraz sześcioblankowy krenelaż muru, oddzielony od niego pojedynczym gzymsem. Sam mur podwyższono znów do ośmiu warstw cegieł, jak u Gumowskiego oraz Sidorowskiego i Szczechury. Nową wizualizację nadano wreszcie tarczy z godłem Pruszkowskich. Uległa ona wydłużeniu i stała się przez to nieproporcjonalna, z kolei podkowy zatraciły swój pierwotny charakter, przyjmując kształt stykających się łukami i ozdobionych kropkami majuskuł C. Wytretuszowane w ten sposób godło Białej umieszczono na tarczy o późnogotyckim kroju, z „języczkiem” u podstawy, której nie stosuje się w heraldyce samorządowej (il. 9). Na tej prawdopodobnie odmianie opierał się jeden z dwóch herbów Białej widniejący u progu 2. dekady XXI w. na stronie internetowej miasta, różniący się jedynie podwyższonym o dwie warstwy cegieł murem oraz odwróconym układem barw pół tarczy z godłem Pruszkowskich. Rzecz ciekawa, że w licznych opracowaniach Damiana Tomczyka z lat 1993–2001, poświęconych heraldyce miast województwa opolskiego, herb Białej, publikowany zarówno w kolorze, jak i w wersji czarno-białej, wykazuje tożsamość z tą jego postacią, jaką później przyjęto w *Statucie miasta i gminy Biała*⁶⁵. Nie był on jednak w takim ikonograficznym kształcie tworem nowym. Powielał bowiem dokładnie wizerunek herbu opracowany plastycznie już niemal przed półwieczem – przy okazji uroczystości milenijnych państwa polskiego – według wskazówek Mariana Haisiga (il. 6)⁶⁶.

Omówione herby Białej nie wyczerpują wszystkich znanych w przeszłości ich odmian. W Internecie udało się wszak natrafić na jeszcze jedną mutację, tyle że niedatowaną i pochodzącą z nieznanego źródła⁶⁷. Cechy graficzne zdają się

⁶⁴ Tomczyk, Ziarko, *Herby oraz inne symbole samorządowe*, s. 54.

⁶⁵ Damian Tomczyk, *Biała w świetle dawnej pieczęci miejskiej*, „Tygodnik Prudnicki”, 1993, nr 47 (159), s. 9; *idem*, *Herby opolskie. Biała*, „Gazeta Opolska”, 1993, nr 22 (202), s. 7; *idem*, *Geneza i symbolika herbów miast województwa opolskiego*, „Region Śląsk Opolski. Wybrane problemy społeczne i gospodarcze”, 1999, nr 1 (10), s. 105; *idem*, *Herby miast Śląska Opolskiego*, s. 27; *idem*, *Herby miast powiatu prudnickiego*, „Ziemia Prudnicka”, 2001, s. 12.

⁶⁶ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, tabl. LXXI (po s. 160).

⁶⁷ <http://home.arcor.de/oberschlesien-bw/wappen-os/wappen.htm> (dostęp: 5 V 2014).

wskazywać na jej pochodzenie sprzed 1939 r., ale nie można wykluczyć ewentualności, że jest ona dziełem współczesnym, a twórca świadomie nawiązał do dawnej stylizacji. Herb przedstawia ceglany sześciowarstwowy mur zwieńczony czteroblankowym krenelażem, oddzielonym od muru wąskim gzymsem, oraz basztę z trzema merlonami osadzonymi na grubym gzymisie, bramą o boniowanych ościeżach i złotą, do połowy opuszczoną broną o trzech pionowych i dwóch poziomych belkach oraz tarczą z godłem rodziny Pruszkowskich. Zasadnicze różnice w stosunku do pozostałych wizualizacji herbu Białej obejmują więc wysokość muru, liczbę merlonów na murze i baszcie, sposób projekcji ościeży bramy oraz barwę kraty.

W historiografii zwracano wielokrotnie uwagę na fakt, że herby miejskie nie stanowiły zjawiska statycznego, lecz poddając się długotrwałemu procesowi heraldyzacji (czyli – najprościej rzecz ujmując – umieszczenia godła w tarczy i wybarwienia wszystkich jego elementów), ulegały różnego rodzaju modyfikacjom. Ich zmienność była najczęściej formą ikonograficznej manifestacji symbolicznych treści dostosowanych do aktualnych warunków politycznych, prawnych, ustrojowych, własnościowych, gospodarczych i ideologicznych⁶⁸. Ta słuszna bez wątpienia konstatacja nie dotyczy jednak herbu Białej. Wprawdzie i on wykazywał na przestrzeni wieków pewne plastyczne wariacje w zakresie ikonografii, ale nie sprowadzały się one do, często praktykowanej na Śląsku, całkowitej wymiany przedmiotów heraldycznych, czyli wypierania starego godła i zastępowania go nowym. Miały one w przypadku Białej charakter kosmetyczny, ograniczający się jedynie do retuszu wciąż tego samego od kilku stuleci motywu, jakim jest mur obronny z basztą. I trudno się temu dziwić, bowiem o ostatecznym kształcie herbu Białej zdecydowała nie powolna jego heraldyzacja, dla której zjawisko zmienności godła wydaje się dość naturalne i oczywiste, ale arbitralna decyzja Ferdynanda I Habsburga, polegająca – o czym już wspomniano – na nadaniu w 1564 r. przywileju herbowego, dziś niestety nieistniejącego, przynoszącego zarówno opis, jak i barwny wizerunek herbu Białej. Z naciskiem należy przy tym podkreślić, że

⁶⁸ Zob. m.in.: Elżbieta Kościć, *Rola czynników gospodarczych, politycznych i kulturalnych w genezie i kształtowaniu się herbów miejskich na Śląsku (XIII–XVI wiek)*, „Śląski Labirynt Krajoznawczy”, 5 (1993), s. 25–38; Józef Szymański, *W sprawie genezy polskich herbów miejskich*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. Stefan Krzysztof Kuczyński, t. 6, Warszawa 1994, s. 169–179; Wojciech Strzyżewski, *Odzwierciedlenie zmian polityczno-prawnych w symbolice herbów miast pogranicza śląsko-brandenbursko-wielkopolskiego z XVIII–XIX wieku*, [w:] *Herby miast polskich w okresie zaborów (1772–1918)*, red. Stefan Krzysztof Kuczyński, Wrocław 1999, s. 67–76; *idem*, *Treści symboliczne herbów*, *passim*.

herb ten nie uległ gruntownej modyfikacji ani w okresie dyktatury nazistowskiej, ani w epoce socjalistycznego realizmu.

O ile jakiegokolwiek drobne graficzne przeróbki herbu Białej pozostają w zasadzie bez znaczenia dla badań nad ogólnym stanem białskiej heraldyki miejskiej, o tyle w przypadku prac zmierzających do korekty statutowego wariantu herbu miasta i gminy Biała, polegających w istocie rzeczy na wykreowaniu jednolitej, najbardziej poprawnej, tj. zgodnej z zasadami heraldyki i miejscową tradycją historyczną, jego wersji, zdają się one odgrywać ogromną rolę. Istotny bowiem wydaje się w tym wypadku każdy, nawet najdrobniejszy, detal heraldycznego wyobrażenia, a zatem: wysokość muru (w ślad za tym ilość warstw cegieł bądź ciosów), liczba wieńczących go merlonów, konstrukcja wieży (wysunięcie przed lico muru albo osadzenie na jego szczycie, z różnicami w blankowaniu), otwory okienne i strzelnice (ich obecność lub brak), ekspozycja bramy (prosta, bez zdobień i widocznych ościeży, bądź boniowana, umieszczona w murze lub w baszcie), projekcja brony (raz jest, innym razem jej nie ma, dodatkowo składa się z różnej liczby belek), kształt tarczy herbowej rodziny Pruszkowskich (hiszpańska czy francuska), barwy ich herbu, czy wreszcie tynktury herbu Białej.

We współczesnej heraldyce zaleca się, aby nie poprawiać dawnych herbów, ale – o ile jest to możliwe – „wracać do najstarszych w pełni heraldycznych form”, podając je oryginalnej, nowoczesnej stylizacji plastycznej⁶⁹. W przypadku Białej był nią barwny rysunek herbu zawarty w przywileju herbowym Ferdynanda I Habsburga, do którego powrót nie jest już dziś – jak wiadomo – możliwy, zaś opis słowny herbu nie odzwierciedla w pełni wszystkich jego ikonograficznych niuansów. Wymogiem staje się więc sięgnięcie po materiał sfragistyczny, gdyż w obrazowej treści pieczęci postać miejskiego godła kształtowała się i ustalała najpełniej i najlepiej⁷⁰.

Dokumentacja sfragistyczna

Przypomnijmy, że Biała otrzymała prawa miejskie przed 1311 r. Jest więc rzeczą oczywistą, że w tym czasie lokalne władze (rada miasta z burmistrzem na czele) musiały sprawić sobie pieczęć, bez której nie mogłyby podejmować ważnych

⁶⁹ Szymański, *Herb – znak samorządnej wspólnoty*, s. 97; Wojciech Drelicharz, Zenon Piech, *Dawne i nowe herby Małopolski*, Kraków 2004, s. 44, 300.

⁷⁰ Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów*, s. 15–30, 203–204; Drelicharz, Piech, *Dawne i nowe herby*, s. 27–32.

czynności prawnych wymagających – zgodnie z ówczesną praktyką życia publicznego – sporządzania na piśmie i uwierzytelniania stosowną pieczęcią dokumentów miejskich⁷¹. Niestety, nie znamy wyobrażenia ani tej, ani kolejnych – o ile się zmieniały – średniowiecznych pieczęci Białej. Winę za taki stan rzeczy ponoszą, zdaniem badaczy dziejów miasta, dwa ogromne pożary, jakie nawiedziły Białą w 1544 i 1791 r., których pastwą padło między innymi miejskie archiwum⁷². Najstarszą pieczęć Białej, okrągłą, znacznych rozmiarów („älteres, größeres”), ale bez wskazania jej średnicy, z otokowym napisem SIGILLVM • CIVITATIS • CZULIZ, badacze wzmiankują dopiero w 1693 r. Według Saurmy-Jeltscha i Huppa, którzy pod koniec XIX stulecia wspomnieli o niej jako pierwsi, przedstawiała ona mur obronny z blankowaną wieżą bramną pośrodku i tarczą herbową z godłem Pruszkowskich⁷³. Ten sam motyw ikonograficzny, pozbawiony jednak tarczy herbowej na wieży, powieliała nieco późniejsza, bo pochodząca z 1700 r., tym razem owalna i podobno mniejsza od poprzedniej, o wymiarach 21 x 16 mm, pieczęć z inskrypcją w brzmieniu SIGILLVM • CIVITATIS • CZVLZ⁷⁴. Identyczne godło, a więc bez herbu Pruszkowskich, pojawiło się także na ostatniej zestawionej przez obu heraldyków pieczęci, okrągłej, o średnicy 30 mm, sprawionej w 1810 r., a należącej do białskiej policji municypalnej, o czym informuje napis w otoku SIEGEL • DES •

⁷¹ Marian Gumowski, *Pieczęcie śląskie do końca XIV wieku*, [w:] *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, red. Władysław Semkowicz, Kraków 1936, s. 366; *Sfragistyka*, oprac. Marian Gumowski, Marian Haisig, Sylwiusz Mikucki, Warszawa 1960, s. 235.

⁷² Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103; Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 15, 44; *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. 2, s. 158; Cimała, *Zarys dziejów ziemi prudnickiej*, s. 97; Tomczyk, *Herby miast Śląska Opolskiego*, s. 27; *idem*, *Herby miast powiatu prudnickiego*, s. 13; Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów*, s. 37, 42; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 24, 29, 49–50.

⁷³ Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 395; Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103. Za nimi: Bartsch, *Die Städte Schlesiens*, s. 312; Tomczyk, *Biała w świetle dawnej pieczęci*, s. 9; *idem*, *Herby opolskie*, s. 7; *idem*, *Herby miast Śląska Opolskiego*, s. 27; *idem*, *Herby miast powiatu prudnickiego*, s. 13; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 39; Bożena Małachowska, *Pieczęcie miast księstw opolsko-raciborskiego i cieszyńskiego do roku 1740*, Katowice 2013, s. 254 (maszynopis pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Antoniego Barciała w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, zdeponowany w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej, zob. <http://www.sbc.org.pl/Content/101026/doktorat3356.pdf>; dostęp: 14 X 2016).

⁷⁴ Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 395–396; Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103; za nimi: Tomczyk, *Biała w świetle dawnej pieczęci*, s. 9; *idem*, *Herby opolskie*, s. 7; *idem*, *Herby miast Śląska Opolskiego*, s. 27; *idem*, *Herby miast powiatu prudnickiego*, s. 13; Małachowska, *Pieczęcie miast*, s. 255–256.

POLICEY • AMT • DER • STADT • ZÜLZ • 1810⁷⁵. Hupp przekonywał, że tożsamyh stempli używały w XIX w. różne inne instytucje magistrackie Białej⁷⁶.

Największym mankamentem dzieła Huppa jest to, że nie zamieszczał on żadnych wizerunków pieczęci, natomiast Saurma-Jeltsch czynił to sporadycznie. W rezultacie nie dysponujemy podobizną wzmiankowanych przez nich pieczęci Białej, co nie ułatwia ustalenia właściwego kształtu herbu miasta. Ich opisy przekonują wprawdzie, iż co najmniej od końca XVII w. godłem Białej był mur obronny z wieżą, początkowo eksponujący na wieży herb Pruszkowskich, później jego pozbawiony, ale brak jest informacji o szczegółach wizerunku. Nie wiadomo więc, zważywszy na późniejsze mutacje herbu Białej, których przegląd został dokonany wyżej, czy mur i wieża posiadały okna lub otwory strzelnicze, czy mur ułożony był z jednakowej liczby warstw cegieł, czy wieńczyła go ta sama liczba merlonów w krenelażu, czy wieża przyjmowała kształt nastawy na murze, czy też wysuniętej przed lico muru baszty, wreszcie czy brama zaopatrzona została w bronę. Wątpliwości te, ograniczone tylko do najistotniejszych elementów napieczętnego wyobrażenia, wydają się o tyle istotne, że obaj heraldycy, wykorzystujący ten sam, niezwykle ubogi, materiał sfragistyczny, zaproponowali dwie zupełnie odmienne wersje herbu Białej. Przypomnijmy, że w herbie z opracowania Saurmy-Jeltscha widniał pozbawiony okien (bądź otworów strzelniczych) mur bramny (o trzech rozdzielonych gzymsami kondygnacjach, z których dolną tworzył mur gładki, środkową trzyczęściowy mur ceglany z wyraźnie zaznaczonym boniowaniem łuku bramy, górną zaś sześcioblankowy krenelaż), na którym osadzono pięcioblankową kawalerię z herbem Pruszkowskich. Z kolei herb ilustrujący dzieło Huppa przedstawiał jednolity dziewięćczęściowy mur zwieńczony krenelażem z sześciu merlonów, przed który wysunięta była pięcioblankowa baszta z boniowaną bramą zaopatrzoną w bronę, a na baszcie widniał herb Pruszkowskich. Tak znaczne różnice w obrazie herbu pozwalają sądzić, że na opisanych przez nich trzech pieczęciach, na których wzorowali swoje wizualizacje, eksponowane były oba wizerunki, używane najpewniej zamiennie. Domysł ten potwierdzają zachowane do dziś odciski pieczęci Białej, jakie udało się odnaleźć w zbiorach archiwalnych.

⁷⁵ Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 396; Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103; za nimi: Tomczyk, *Biała w świetle dawnej pieczęci*, s. 9; *idem*, *Herby opolskie*, s. 7; *idem*, *Herby miast Śląska Opolskiego*, s. 27; *idem*, *Herby miast powiatu prudnickiego*, s. 13.

⁷⁶ Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103.

Na szczególną uwagę zasługują nieuwzględnione dotąd w historiografii pieczęcie Białej z początku XVIII w. Pochodzą one z Katastru Karolińskiego, zbioru akt o charakterze fiskalnym, obejmującego wszystkie miejscowości na Śląsku, spisane na polecenie cesarza Karola VI Habsburga⁷⁷. Źródło to, dziś już częściowo zdekompletowane, będące szczegółową ewidencją wszystkich nieruchomości śląskich, stanowi cenny materiał dla badań heraldycznych. Dokumentację katastralną wzbogacają jednak pieczęcie właścicieli gruntów oraz lokalnych samorządów – miejskiego lub wiejskiego⁷⁸. Tom grupujący akta dotyczące nieruchomości miasta Biała (*Stadt Zültz*), szczęśliwie zachowany, zawiera 16 odcisków trzech typów pieczęci Białej. Najczęściej, bo aż 14 razy, do uwierzytelnienia wpisów z lat 1723–1726 użyto okrągłej pieczęci z tarczą herbową, na której wyobrażono mur obronny oraz wysuniętą przed jego lico wieżę bramną⁷⁹. Mur zbudowany jest z sześciu lub ośmiu warstw cegieł (trudno określić precyzyjnie ich liczbę ze względu na stan zachowania stempli) i sześcioblankowego krenelaża o symetrycznym układzie merlonów (po trzy z każdej strony wieży). W murze znajdują się cztery okna strzelnicze – dwa większe niżej i dwa mniejsze wyżej. W bramie górującej nad murem wieży, zwieńczonej czteroblankowym krenelażem, widoczna jest lekko opuszczona brona zbita z sześciu belek – trzech poziomych i trzech pionowych. W ścianie wieży, między bramą a krenelażem, umieszczono pięć okienek – dwa na górze, dwa na dole i jedno pośrodku. Łaciński napis

⁷⁷ O źródle tym zob. m.in.: Małgorzata Kysil, *Kataster Karoliński – nieznaną zespół do dziejów społeczno-gospodarczych w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, „Archeion”, 113 (2012), s. 191–202; Ralph Michael Wrobel, [w:] *Der Altkreis Oberbergogau im Karolinischen Steuerkataster von 1722/26. Historyczny powiat głogówecki w Katastrze Karolińskim z lat 1722/26*, hrsg. von *idem*, Görlitz 2016, s. 10–11, 25–30.

⁷⁸ Akta katastralne były wielokrotnie wykorzystywane w badaniach sfragistycznych, zob. m.in.: Małgorzata Kaganiec, *Niektóre najstarsze pieczęcie gmin górnośląskich z katastru karolińskiego z 1723 roku*, [w:] *Ziemia Śląska*, red. Lech Szaraniec, t. 6, Katowice 2005, s. 351–356; *eadem*, *Zbiory górnośląskich pieczęci gminnych*, [w:] *Zbiory pieczęci w Polsce*, red. Zenon Piech, Wojciech Strzyżewski, Warszawa 2009, s. 253–258; Aleksandra Starczewska-Wojnar, *Najstarsze pieczęcie wiejskie powiatu prudnickiego na podstawie ksiąg katastru karolińskiego*, „Ziemia Prudnicka”, 2009/2010, s. 251–269; *eadem*, *Odciski pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816–1933*, Opole 2020; Dorota Dębosz-Zalewska, Ewa M. Ryguła, *Pieczęcie gminne Górnego Śląska na przykładzie wybranych miejscowości powiatu pszczyńskiego od początku XVIII w. do 1939 r.*, [w:] *Więś w heraldyce i sfragistyce*, s. 53–73.

⁷⁹ AP Wr., Kataster Karoliński, nr 161, fol. 21v, 24, 228, 231v, 232, 233, 235, 244, 246, 249, 256, 257v, 262v. Pieczęć ta nie była dotychczas znana badaczom heraldyki miejskiej. Nie wspominali o niej w XIX w. Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 394–396, i Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103. Pominęła ją także współcześnie Małachowska, *Pieczęcie miast*, s. 254–256.

w otoku głosi: SIGILLVM • CIVITATIS • CILCENSIS. Najstarszy odcisk tej pieczęci pochodzi, co prawda, z 27 IV 1723 r., ale władze miasta Białej posługiwały się nią bez wątpienia już wcześniej. W polu pieczęci, tuż nad górną krawędzią tarczy, widnieje wszak rok sporządzenia tłoka – 1714 (il. 10).

Dwa pozostałe typy pieczęci Białej użyte zostały po jednym razie. Pojawiły się one obok siebie pod wpisem katastralnym z 18 V 1725 r.⁸⁰ Pierwszy stempel, okrągły, wyraźnie większy, przedstawia tarczę gotycką o kroju hiszpańskim, otoczoną ornamentem roślinnym, na której wyeksponowano mur obronny, konstrukcję zbudowaną z trzech rzędów potężnych ciosów oraz zwieńczoną sześcioblackowym krenelażem, w którym znajdują się cztery strzelnice, przyjmujące charakterystyczny kształt odwróconych na opak prostych dziurek od klucza, oraz brama z wyraźnie zaznaczonymi ościeżami i do połowy opuszczoną broną składającą się z trzech poprzecznych i czterech pionowych belek. Nad murem góruje wieża (czy raczej baszta) o czterech blankach i pięciu niewielkich okienkach (trzech u szczytu i dwóch u podstawy), między którymi widnieje gotycka tarcza herbowa, reprezentująca ewidentnie typ francuski, to jest spiczasto zakończona u dołu, z dwiema podkowami barkami ku sobie w pas, czyli godłem rodziny von Proskau. Wieża (baszta) nie jest tutaj ani wysunięta przed lico muru, ani osadzona na jego szczycie, tylko sięga podstawy najwyższej warstwy ciosów. W otoku widnieje napis + SIGILLVM + CIVITATIS + CZVLIZ (il. 11). Zważywszy na napieczętą ikonografię oraz – przede wszystkim – treść inskrypcji, uzasadniony wydaje się domysł, że mamy w tym wypadku do czynienia z pieczęcią opisaną przez Saurmę-Jeltscha i Huppa, znaną im z odcisku z 1693 r.⁸¹ Jej tłok sporządzono jeszcze wcześniej, z całą pewnością przed 1678 r., bowiem egzemplarz tej samej pieczęci, pominięty przez badaczy, uwierzytelnia pochodzący z tego właśnie roku, zachowany do dziś, dokument burmistrza i rajców miasta Biała, potwierdzający wystawiony w 1560 r. przez cesarza Ferdynanda I Habsburga przywilej herbowy dla Prószkowa⁸².

⁸⁰ AP Wr., Kataster Karoliński, nr 161, fol. 242v.

⁸¹ Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 395; Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103. Obaj heraldycy zrobili jedynie drobny błąd w nazwie miejscowości, odczytując CZVLIZ jako CZULIZ.

⁸² AP Wr., Rep. 4f, nr 65e II (159). Identyczności pieczęci nie mogła stwierdzić Małachowska, *Pieczęcie miast*, s. 254–256, która – nie znając stempli zachowanych w Katastrze Karolińskim – przyjęła, iż mamy tu do czynienia z dwoma różnymi *sigillami*, jednym z 1678 r., pochodzącym – jej zdaniem – z 1. połowy XVII w., i drugim – z roku 1693. Zob. też Marek L. Wójcik, *Herb miasta Prószkowa z 1560 r.*, [w:] *Staropolski ogląd świata*. Nulla dies sine linea. Księga

Druga z sygnowanych pieczęci uwierzytelniających wpis z 18 V 1725 r. jest także okrągła, ale mniejsza od poprzedniej⁸³. Przedstawia ona tarczę hiszpańską z murem obronnym i wieżą, tyle że oba główne elementy godła nie sięgają dolnej krawędzi tarczy i nie wypełniają tym samym całej powierzchni podstawy herbu. U stóp wieży, wysuniętej przed lico muru i zwieńczonej czteroblankowym krenelażem, znajduje się brama o boniowanych ościeżach, a w jej otworze brona, opuszczona w 2/3 wysokości, zbita z trzech pionowych i dwóch poziomych belek. Nad bramą dwie podkowy barkami ku sobie w pas, ale bez podkładu z tarczy herbowej, a ponad nimi dwa kwadratowe nieduże otwory okienne. Mur tworzy wielowarstwową konstrukcję ceglana, ale nie jest pewne, czy składa się ona z pięciu rzędów cegieł pozbawionych blankowania, czy też – co wydaje się mniej prawdopodobne – z czterech warstw cegieł i krenelaża o sześciu merlonach. Wokół tarczy ozdobny motyw roślinny, a w otoku częściowo zatarty, w związku z tym nie w pełni czytelny, napis: SIGILLVM • [...] • CIVITATIS • [CIVLICE]NSIS (il. 12).

Późniejsze pieczęcie, pochodzące dopiero z XIX i z początku XX w., zachowały się w aktach Rejencji Opolskiej przechowywanych w zbiorach Archiwum Państwowego w Opolu. Są to najczęściej urzędowe pieczętki, używane przez różne organy miejskie, w większości tuszowe, z których część eksponuje interesujący nas herb miejski Białej. Znajdujemy go choćby na *sigillach* bialskiej policji. O starszej, pochodzącej z 1810 r., z legendą SIEGEL • DES • POLICEY • AMT • DER • STADT • ZÜLZ • 1810, mowa była już wyżej⁸⁴, ślady używania młodszej, bliźniaczej pod względem ikonograficznym, z napisem SIEGEL D(es) POLICEI AMT D(er) STADT ZÜLZ, pochodzą z lat 60. XIX w.⁸⁵ Widniał on także na pieczęci bialskiego magistratu z przełomu XIX i XX w., z legendą MAGISTRAT DER STADT + ZÜLZ +⁸⁶. Wyobrażony na nich herb Białej przedstawiał

jubileuszowa dedykowana profesorowi Bogdanowi Rokowi w 70. rocznicę urodzin, red. Elżbieta Kościk, Filip Wolański, Róścisław Żerelik, Toruń 2017, s. 545–556. Nietatowany lakowy odcisk wyciśnięty za pomocą tego samego stempla przechowywany jest w berlińskim Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, VIII. HA Siegel, Wappen, Genealogie, Rep. Sammlungen I 32 (dalej cyt.: GStA PK, Siegel, Sammlungen I 32), Kasten VII/2, Nr. 167.

⁸³ Nie znają jej Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 394–396; Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103; Małachowska, *Pieczęcie miast*, s. 254–256.

⁸⁴ Zob. wyżej, przyp. 75. Warto dodać, że luźny, bardzo dobrze zachowany, lakowy odcisk tej pieczęci przechowywany jest w zbiorach GStA PK, Siegel, Sammlungen I 32, Kasten VII/2, Nr. 167.

⁸⁵ Reprodukację dokumentu uwierzytelnionego tą pieczęcią opublikowali Borkowski, Czapiński, *Biała – historia i współczesność*, s. 61.

⁸⁶ Reprodukację dokumentu z 1904 r. uwierzytelnionego tą pieczęcią zob. *ibidem*, s. 65.

blankowany mur obronny z dwiema strzelnicami oraz osadzoną powyżej bramy (w formie nastawy) wieżę zwieńczoną krenelażem i wyposażoną w pięć otworów okiennych w układzie 2:1:2. Na pieczęci z 1810 r. umieszczono w bramie bronę. Na wieży brak herbu Pruszkowskich (il. 13), co tłumaczyć można zmianą statusu prawnego miasteczka. Przypomnijmy wszak, że w 1808 r. władze pruskie wydały ustawę o miastach (*Städteordnung*), nazywaną „małą konstytucją samorządu terytorialnego”, która regulowała działalność, struktury i uprawnienia organów samorządowych⁸⁷, zaś dwa lata później, w 1810 r., zniosły sądownictwo patrymonialne w miastach prywatnych⁸⁸. Z herbu miejskiego godło Pruszkowskich mogło zniknąć tym skuteczniej, że rodzina dawnych właścicieli Białej wymarła w linii męskiej pod koniec lat 60. XVIII stulecia⁸⁹.

Sięgnięcie po materiał sfragistyczny z XVII i XVIII w., przynoszący najstarsze znane nam obrazowe przedstawienia herbu Białej, nie pozwala jednoznacznie rozstrzygnąć problemu archetypicznego wyglądu godła miasta. Okazuje się bowiem, iż w tym samym czasie używano różnych typów pieczęci eksponujących wprawdzie ten sam wizerunek, czyli niezmiennie mur obronny i wieżę (basztę), ale w każdym przypadku wyraźnie zróżnicowany w zakresie szczegółów wyobrażenia, co bez cienia wątpliwości determinowało funkcjonowanie w późniejszym czasie (w XIX i XX w.) licznych wariantów herbu. Mutacje sprowadzają się wszak do tych samych elementów. I tak, na jednych pieczęciach brak tarczy z herbem rodziny von Proskau, na innych ich znak rodowy (dwie podkowy barkami ku sobie w pas) pojawia się albo w pełnej postaci heraldycznej, to jest na tarczy, albo jako samo godło, czyli bez podkładu z tarczy. Wieża przedstawiana jest jako wysunięta przed lico muru baszta, ewentualnie jako forma nastawy na murze (kawaliera). Z tego też powodu brama miejska pojawia się w podstawie wieży lub muru. Mur ma zróżnicowaną wysokość (inną liczbę warstw cegieł lub ciosów) oraz odmienny układ i kształt otworów okiennych i strzelniczych. Te ostatnie znajdują się również na wieży, przy czym raz wokół tarczy z herbem Pruszkowskich, innym razem zamiast niej. Jedną z niewielu wspólnych cech herbów Białej, utrwalonych na najstarszych pieczęciach miasta, wydaje się blankowanie. Wieżę wieńczą

⁸⁷ Zob. wyżej, przyp. 22.

⁸⁸ Zob. wyżej, przyp. 23.

⁸⁹ Leopold von Proskau, ostatni męski potomek rodu, zginął 10 V 1769 r. w pojedynku stoczonym z hrabią von Zedlitz, zob. [August] Scholz, *Zur Geschichte der Grafen von Proskau*, „Oppelner Heimatblatt”, 1 (1925), Nr. 17, s. 4 (przedruk z polskim tłumaczeniem, [w:] *Źródła do dziejów Prószkowa*, s. 31, 319).

bowiem z reguły cztery merlony, natomiast mur – sześć (po trzy z każdej strony wieży lub baszty). Regułą jest umieszczanie w bramie brony (kraty), choć za każdym razem wyróżnia ją inna konstrukcja (liczba i układ belek).

Stary herb w nowej odsłonie

Herb Białej w swej najprostszej postaci ikonograficznej stanowi kompilację elementów typowych dla heraldyki najstarszych ośrodków miejskich, podkreślających ich miejskość i samorządność, oraz heraldyki lennej, reprezentowanej przez prywatnych właścicieli⁹⁰. Związek ten przejawia się umiejętnym połączeniem murów miejskich z herbem familii von Proskau. Ponieważ metryka Białej, jako miasta, sięga początków XIV w., niektórzy badacze sugerują, że godło z murami i wieżą używane było przez samorząd miejski Białej już w okresie średniowiecza, a w 1564 r. zostało jedynie wzbogacone o herb Pruszkowskich⁹¹. Wykazano wszak w historiografii, że przy opracowywaniu nowych wzorów herbów kancelarie królewska i cesarska wykorzystywały motywy z wcześniejszych pieczęci i herbów miejskich⁹². Niezachowanie się pełnej dokumentacji sfragistycznej Białej, przede wszystkim zaś całkowity jej brak w odniesieniu do średniowiecza, uniemożliwia zweryfikowanie tego sądu, ale być może tutaj tkwi przyczyna późniejszego ikonograficznego zróżnicowania pieczęci Białej, z których jedne eksponują herb

⁹⁰ Tomczyk, *Geneza i symbolika herbów*, s. 91–94. Problematykę treści symbolicznych w herbach miast śląskich poruszali szerzej m.in.: Paul Knötel, *Ursprung und Entwicklung der städtischen Siegelbilder (mit besonderer Berücksichtigung der schlesischen Städtewappen)*, [Berlin] 1891 (Sonderabdruck aus dem „Vierteljahrschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie“, Bd. 19), s. 9–19, 34–36; Gumowski, *Herby miast*, s. 29–35; Marian Haisig, *Motywy średniowiecznej architektury w sfragistyce miejskiej*, [w:] *Rozprawy i materiały z historii sztuki i kultury materialnej*, Wrocław 1948 (Biblioteka Archeologiczna, 2), s. 20–21, 36–39; Zbislav Michniewicz, *Zjawiska feudalizmu w symbolice heraldycznej miast śląskich*, „Zaranie Śląskie”, 23 (1960), s. 355–368; *idem*, *Ze studiów nad symboliką feudalizmu w heraldyce miast śląskich*, „Rocznik Sztuki Śląskiej”, 6 (1968), s. 7–31; Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów*, s. 51–179. W odniesieniu do herbów gminnych z kolei zagadnienie to analizowali m.in.: Wojciech Strzyżewski, *Neue Stadt- und Dorf-gemeindewappen in Niederschlesien. Zum gegenwärtigen kommunalen Heraldik in Polen*, „Herold-Jahrbuch”, Neue Folge, 2 (1997), s. 142–146; *idem*, *Współczesne herby gmin wiejskich Polski Zachodniej – próba systematyki*, „Studia Zachodnie”, 4 (1999), s. 325–331; *idem*, *Historia i współczesność w herbach samorządów gminnych i powiatowych województwa śląskiego*, [w:] *Górnośląska symbolika samorządowa*, s. 26–41; Tomczyk, *Węzłowe problemy badawcze heraldyki miast górnośląskich*, s. 7–25; Wójcik, *Współczesne herby gmin wiejskich*, s. 173–213.

⁹¹ Talar, *Georg Freiherr von Proskowsky*, s. 2 (przedruk z tłumaczeniem w języku polskim, [w:] *Źródła do dziejów Prószkowa*, s. 35, 323).

⁹² Strzyżewski, *Dokumenty herbowe miast*, s. 38.

Pruszkowskich, inne zaś go pomijają. Taki stan rzeczy mogła jednak determinować także rola prawna, jaką w praktyce kancelaryjnej przypisywano danej pieczęci. Nośnikiem treści symbolicznych odwołujących się do właścicieli miasta była zapewne pieczęć główna, o charakterze reprezentacyjnym, służąca do uwierzytelniania najważniejszych dokumentów, tymczasem pieczęć mniejsza, wykorzystywana najczęściej w bieżącej korespondencji, mogła być ich pozbawiona⁹³.

Niezależnie od rzeczywistych motywacji zróżnicowania zachowanych wizerunków napieczętych, wydaje się oczywiste, iż pomijanie w herbie Białej tarczy herbowej z godłem panów von Proskau nie jest dopuszczalne. Została ona wprowadzona do herbu miasta na mocy arbitralnej decyzji monarchy, wskutek czego godło nabrało charakteru urzędowego znaku stanowiącego i chronionego prawnie, widniejąc na najstarszej zachowanej dziś pieczęci miejskiej, używanej co najmniej w latach 1678–1725, i – pomimo różnych zawieruch politycznych, kulturowych i ideologicznych – nie została nigdy na stałe wyeliminowana z miejskiego herbu. Jej zniknięcie z pieczęci miejskich w XIX w. miało wymiar wyłącznie epizodyczny, zwłaszcza że w tym samym czasie funkcjonował oficjalnie także herb z godłem Pruszkowskich. Świadczy to najdobitniej o przywiązaniu kolejnych pokoleń lokalnej społeczności do zakorzenionego w powszechnej świadomości znaku, z którym przez wieki się utożsamiała.

Trwała obecność godła panów von Proskau w herbie Białej, również po ich wymarcu w połowie XVIII w., ma też głębsze historyczne podstawy. Wprawdzie w dziejach Białej, tak jak i w innych miastach prywatnych, nie brakowało zadrażeń między radą miejską a właścicielami miasteczka, głównie na tle praw i dochodów z warzenia piwa, wyszynku wina lub destylacji alkoholu⁹⁴, ale bilans wzajemnych relacji kształtował się dla Pruszkowskich nad wyraz korzystnie. W pamięci mieszkańców zapisali się oni jako dobrzy gospodarze, dbający o rozwój gospodarczo-społeczny Białej i zabiegający o liczne przywileje dla rzemieślników i kupców⁹⁵, a także jako protektorzy ludności żydowskiej, która w dobie licznych prześladowań znalazła w Białej bezpieczną przystań⁹⁶. Miastu nadano nawet

⁹³ Marian Haisig, *Studia nad legendą pieczęci miejskiej*, Wrocław 1953, s. 19–55, 83–111; *Sfragistyka*, s. 85–87, 236.

⁹⁴ Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 45.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 30–45.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 143–146.

hebrajskie zaszczytne miano *Mochum Zadek*, czyli Miasto Sprawiedliwych⁹⁷. Godło Pruszkowskich jawi się w tym kontekście jako swoisty symboliczny wyraz uznania nie tylko dla dorobku poprzednich pokoleń mieszkańców, ale także dla wkładu panów von Proskau w rozkwit Białej i bialskiego dominium. Szacunek dla tradycji nakazuje, by herb w takim właśnie kształcie, tak jak każdy zabytek kultury oraz dzieło sztuki, otoczyć szczególną ochroną⁹⁸. Umieszczenie znaku rodowego Pruszkowskich w herbie Białej dobitnie poświadcza, że władze samorządowe miasta i gminy oraz ich mieszkańcy są świadomymi spadkobiercami i kontynuatorami historycznych, heraldycznych i sfragistycznych tradycji swej małej ojczyzny.

Wątpliwości budzi jednak kształt herbu Pruszkowskich. Niemal wszystkie herby miasta i gminy Biała przynoszą bowiem wizerunek tarczy herbowej typu hiszpańskiego, dwudzielnej w słup, z prawym polem czerwonym i lewym srebrnym (białym), na której widnieją dwie stykające się ze sobą barkami podkowy w pas, srebrna (biała) na polu czerwonym i czerwona na polu srebrnym (białym), przy czym w niektórych wypadkach uległy one tak znacznemu uproszczeniu, że przypominają swą stylizacją – jak już nam wiadomo – pogrubione majuskułne litery C. Wyjątkiem są tu trzy herby: jeden opublikowany na stronie internetowej Białej, drugi pochodzący z opracowania Tomczyka i Ziarki, na których barwy pól tarczy i podków są odwrócone, oraz trzeci, zamieszczony w herbarzu Sidorowskiego i Szczechury, gdzie tarcza herbową reprezentuje typ francuski, to jest spiczasto zakończony u podstawy, natomiast podkowy, ułożone w pas, nie stykają się barkami, tylko są od siebie nieznacznie oddalone. Pierwszy z herbów uznać można za plastyczną nedoróbkę i oczywistą pomyłkę. Drugi przynosi postać graficzną znaku powstałego w okresie transformacji ustrojowej. Poza zmianą układu tynktur, dokonaną w obrębie tarczy herbowej Pruszkowskich, eksponuje on charakterystyczne dla Białej mur i basztę, ale wbrew utrwalonej wielowiekowej tradycji nie w czerwonym, tylko w niebieskim polu, w dodatku z utrzymanym czerwonym światłem bramy. Być może można byłoby znaleźć dlań uzasadnienie jako

⁹⁷ Jan Paweł Woronczak, *Mochum Zadek – żydowska nazwa Białej?*, „Annales Silesiae”, 23 (1993), s. 131–132. O gminie żydowskiej w Białej pisali obszerniej: Israel Rabin, *Die Juden in Zülz*, [w:] Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz*, s. 117–159; Borkowski, Czapliński, *Biała – historia i współczesność*, s. 143–157.

⁹⁸ Stefan K. Kuczyński, *Symbole i herby jako zabytki*, [w:] *Spotkania w willi Struvego 1998–2001. Wykłady o dziedzictwie kultury*, red. Katarzyna Jagoda Kwiecińska, Warszawa 2001, s. 39–50.

w elemencie spójnego systemu identyfikacji wizualnej jednostek samorządu terytorialnego, poczynwszy od szczebla gminnego, poprzez powiatowy, aż po wojewódzki, gdyż nawiązuje do niebieskiej barwy pól występujących w herbie Prudnika (siedziby powiatu) i województwa opolskiego, tyle że herb w takiej postaci spotkamy na długo przed ogłoszeniem ustaw o samorządzie województwa i samorządzie powiatowym (zdobi umowę o partnerstwie między Białą i Marienheide zawartą 24 IV 1993 r.)⁹⁹. Nie wyparł on tradycyjnego herbu Białej ze srebrnym (białym) murem i takąż basztą na czerwonym polu oraz z poprawnym układem tynktur godła Pruszkowskich. Jako symbol całkowicie aheraldyczny i ahistoryczny skutecznie zniknął z życia publicznego miasta i gminy.

Źródeł inspiracji dla trzeciego z sygnowanych wyżej herbów szukać należy bez wątpienia w heraldyce szlacheckiej. To jej właśnie przynależy wywodzący się jeszcze z tradycji średniowiecznej zwyczaj umieszczania godeł familijnych na starszej (wczesnogotyckiej) odmianie tarczy francuskiej¹⁰⁰. Dotyczy to zwłaszcza najstarszych rodzin. Ten typ tarczy jest bowiem szeroko rozpowszechniony w zabytkach sfragistycznych z XIII, XIV i XV w. oraz w rolach turniejowych z XIV i XV stulecia, a powszechnie przyjęta zasada głosi, że kształt tarczy powinien odpowiadać epoce, z której pochodzi dany herb¹⁰¹. Rycerze piszący się z Prószkowa (von Proskau), antenaci późniejszych Pruszkowskich, notowani są w otoczeniu książąt opolskich już u progu XIV w., należąc do ścisłej dworskiej elity urzędniczej¹⁰². Z 1365 r. zachowała się zaś, o czym była wyżej mowa, najwcześniejsza pieczęć Pruszkowskich, na której ich rodzinne godło, dwie podkowy barkami ku sobie w pas, położone zostało na francuskiej tarczy wczesnogotyckiej. Wprawdzie herb miejski został Białej nadany przywilejem herbowym w połowie XVI w., gdy szlachecka tarcza przybierała, zgodnie z aktualną modą heraldyczną, zupełnie inną już formę, ale niemożliwe jest stwierdzenie, czy została ona zastosowana do kreacji herbu miasta. Zważywszy jednak na fakt, że w herbie Białej pojawia się

⁹⁹ 20-lecie partnerstwa Gminy Biała (zob. wyżej, przyp. 31).

¹⁰⁰ Andrzej Kulikowski, *Heraldyka szlachecka*, Warszawa 1990, s. 41–42, 44, 46.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 46.

¹⁰² Alfred Steinert, *Die Herren von Proskau im Mittelalter*, „Oppelner Heimatblatt”, 1 (1925), Nr. 19, s. 1–2 (przedruk z polskim tłumaczeniem, [w:] *Źródła do dziejów Prószkowa*, s. 20–24, 308–312); Scholz, *Zur Geschichte der Grafen von Proskau*, s. 3–4 (przedruk z tłumaczeniem na język polski, [w:] *Źródła do dziejów Prószkowa*, s. 25–31, 313–319); Dieter Veldtrup, *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*, Berlin 1995 (Schriften der Stiftung Haus Oberschlesien, Landeskundliche Reihe, Bd. 7), s. 388–389, 440–441, 466; Woźny, *Rycerstwo opolskie*, s. 261–267.

zawsze pierwotne godło Pruszkowskich, a nie ich skwadrowany, a więc czteropłowy, herb nowożytny, będący połączeniem wizerunków podków i wspiętego jelenia, przeto można domniemywać, że średniowieczną postać przybierało nie tylko godło, ale także tarcza, na której zostało ono położone. Wniosek ten, choć jedynie hipotetyczny, znajduje w pełni źródłowe potwierdzenie.

Analizując heraldykę Białej, dotychczasowi badacze sięgali do opisów pieczęci miasta zamieszczonych w 2. połowie XIX w. w dziełach Saurmy-Jeltscha oraz Huppa¹⁰³. Przynoszą one jedynie informacje o obecności herbu Pruszkowskich na najstarszych *sigillach* Białej z 1693 i 1700 r.¹⁰⁴, nie pozwalają natomiast stwierdzić, jakiego typu tarczy użyto do jego projekcji. Wobec rzekomego niezachowania się materiału sfragistycznego, na którym opierali się niemieccy heraldycy, w historiografii powielano bezkrytycznie wyobrażenia herbu Białej przez nich opracowane, poddając je co jakiś czas pewnym nieznacznym modyfikacjom plastycznym. Oba herby różniły się, o czym nam już wiadomo z dokonanego wyżej przeglądu, szczegółami heraldycznego wizerunku, ale tak w jednym, jak i w drugim przypadku godło Pruszkowskich było umieszczone na tarczy hiszpańskiej, a więc półokrągłej u podstawy. Wzorem dla niej mogło być wyłącznie *sigillum* z 1693 r., bowiem wśród zachowanych pieczęci Białej tylko ono przynosiło pełny obraz herbu rodziny von Proskau. Nie udało się, co prawda, odnaleźć tego właśnie konkretnego stempla, ale wiadomo, że tłoka, za pomocą którego został wyciśnięty, używano nieprzerwanie co najmniej od 1678 do 1725 r. Nie trzeba wprawno oka, by stwierdzić na niej obecność tarczy herbowej Pruszkowskich, której dolna krawędź (podstawa) nie tworzy łagodnego łuku, tylko przybiera kształt lekko, aczkolwiek wyraźnie zarysowanego kąta o szeroko rozwartych i delikatnie wygiętych ramionach. Mamy więc tu do czynienia ewidentnie z francuską tarczą wczesnogotycką, z czego jasno wynika, że odcisk pieczęci z 1693 r. został przez niemieckich heraldyków niewłaściwie zinterpretowany lub świadomie odmieniony. Fakt ten niekorzystnie wpłynął na późniejszy wygląd herbu Białej, w którym godło panów von Proskau kładziono konsekwentnie na tarczy hiszpańskiej, z wyjątkiem tej wersji herbu miasta, jaką zaproponowali, pozostając – jak widać

¹⁰³ Czynił tak przede wszystkim Damian Tomczyk, który niemal dosłownie, tyle że w tłumaczeniu na język polski, powielał informacje podawane przez obu badaczy, zob. Tomczyk, *Biała w świetle dawnej pieczęci*, s. 9; *idem*, *Herby opolskie*, s. 7; *idem*, *Herby miast Śląska Opolskiego*, s. 27; *idem*, *Herby miast powiatu prudnickiego*, s. 13.

¹⁰⁴ Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 394: „Proskauschen Stammwappen”; Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103: „proskauische Schild”.

– w zgodzie z napieczętą ikonografią, Sidorowski i Szczechura. W pełni uzasadniony wydaje się więc powrót do tarczy francuskiej, dzięki której herb Białej, przemawiający do odbiorcy autorytetem wieku, odzyskuje swój utracony na skutek różnych przeróbek pierwotny kształt. Tarcza ta znacznie lepiej koresponduje też z zasadniczymi elementami heraldycznego wyobrażenia, to jest murem miejskim i basztą forteczną. Tak tarcza, jak i motywy architektoniczne, mają wszak tę samą średniowieczną metrykę. Herb staje się dzięki temu uporządkowany nie tylko merytorycznie, ale i graficznie, nie wprowadzając niepotrzebnej mieszanki różnych stylów i epok.

Przed podobnym problemem stajemy przy próbie określenia wyglądu godła rodziny Pruszkowskich. Nie prowadzono dotąd gruntownych badań nad jej heraldyką i sfragistyką, toteż przyjdzie nam się oprzeć w tej kwestii jedynie na ogólnie znanym fragmentarycznym materiale dokumentacyjnym zawartym głównie w herbarzach i opracowaniach naukowych. Jest on jednak na tyle reprezentatywny i wiążący, że bez obawy popełnienia błędu stwierdzić można, że pierwotnie Pruszkowscy pieczętowali się dwudzielną w słup tarczą herbową, z czerwonym polem prawym oraz lewym polem srebrnym (białym), na której kładli dwie podkowy barkami ku sobie w pas, srebrną (białą) na polu czerwonym i czerwoną na polu srebrnym (białym)¹⁰⁵. Wprawdzie nie dysponujemy najstarszymi barwnymi przedstawieniami herbu panów von Proskau, ale taki właśnie układ tynktur, zakładany słusznie m.in. przez Conrada Błażka i Josefa Pilnáčka, zdradza ich udostojniony w okresie nowożytnym herb hrabiowski i baronowski, skwadrowany, stanowiący naprzemienną kompilację dwóch pól: dzielonego w słup, w barwach czerwonej po prawej i srebrnej (białej) po lewej stronie, z naniesionymi nań podkowami, srebrną (białą) na polu czerwonym i czerwoną na polu srebrnym (białym), oraz dzielonego w pas, w barwach złotej od czoła i czarnej od podstawy, z projekcją wspiętego, naturalnej barwy jelenia¹⁰⁶. Wszelkie odstępstwa od takiego ich układu, nie mówiąc już o widocznym choćby w dziele Bartosza Paprockiego wyparciu czerwieni przez złoto, nie mają uzasadnienia. Oznacza to w praktyce, że w herbie Białej godło Pruszkowskich winno być umieszczone, jak każe rodzinna tradycja, na dwudzielnej w słup tarczy, z polem prawym czerwonym i polem lewym srebrnym (białym).

¹⁰⁵ Pilnáček, *Rody*, t. 3, s. 901.

¹⁰⁶ Zob. wyżej, przyp. 39–41.

Podjęte w przeszłości próby modyfikacji projekcji podków w herbie Białej, polegające na upraszczaniu ich kształtu, w wyniku czego przypominają niekiedy pogrubione majuskułne litery C, nie znajdują usprawiedliwienia. Mają one całkowicie ahistoryczny i aheraldyczny charakter. Sam sposób ułożenia podków wymaga zresztą źródłowej weryfikacji. Kładzione są one zawsze, zgodnie z tradycją, w pas. O ile jednak w wariantcie herbu zaproponowanym przez Sidorowskiego i Szczechurę umieszczone są w niewielkiej odległości od siebie, o tyle we wszystkich innych jego odmianach stykają się barkami na linii wyznaczającej podział pól tarczy herbowej. Za archetyp pierwszego z tych schematów uchodzić może pieczęć Beldona z Prószkowa z 1365 r., na której podkowy nie są ze sobą połączone. Jest to jednak przypadek incydentalny. Pozostałe znane nam źródła ikonograficzne z wyobrażeniem herbu Pruszkowskich powielają bowiem konsekwentnie układ zastosowany w herbie Białej. W wersji tej widnieje on w herbarzach (u Paprockiego, Siebmachera i Pilnáčka), na zabytkach architektonicznych, w przywileju herbowym z 1560 r., a także na nielicznych skatalogowanych w historiografii pieczęciach należących do przedstawicieli hrabiowskiej rodziny von Proskau¹⁰⁷. Ze względu na luki w materiale dokumentacyjnym nie sposób stwierdzić, czy pieczęć z 1365 r. odzwierciedla pierwotną formę ekspozycji podków, która z biegiem lat uległa zmianie, czy też przynosi motyw będący rezultatem niedokładnego rytowania stempla i z tego powodu nieodpowiadający stanowi faktycznemu, który właściwe odbicie znalazł dopiero w źródłach doby nowożytnej. Wizualizacjom tych ostatnich należy więc przyznać pierwszeństwo przed niepewną ikonografią średniowieczną. Rozstrzygające w tej kwestii znaczenie ma fakt, iż obraz zespolonych barkami podków pojawia się także na dwóch pieczęciach miejskich Białej – większej (reprezentacyjnej), z lat 1678–1725, eksponującej herb Pruszkowskich, oraz mniejszej, z 1725 r., z wyobrażeniem samego godła.

Zdecydowanie najmniej problemów zdają się przysparzać zasadnicze elementy herbu Białej, jakimi są mur i baszta forteczna, choć wykazywały one na przestrzeni wieków spore zróżnicowanie w zakresie swej ikonografii. Mur był raz wyższy, raz niższy, zbudowany z większych lub mniejszych cegieł, posiadał okna i strzelnice lub był ich pozbawiony. Baszta przybierała czasami kształt nastawy na murze, w jej ścianie pojawiały się lub zanikały otwory strzelnicze i okienne, w większości przypadków zdobiła ją też tarcza z herbem Pruszkowskich. Nie ma

¹⁰⁷ Strzyżewski, *Herby i tytuły*, s. 157–158 i tabl. IId.

wątpliwości, iż motywy te, odzwierciedlające wielowiekowe tradycje heraldyczne i historyczne oraz trwale zakorzenione w lokalnej przestrzeni społecznej, wymagają weryfikacji. Sprowadza się ona w praktyce do plastycznej „rewaloryzacji” herbu. Ta ostatnia nie oznacza jednak pełnej swobody i zupełnej dowolności, ale ma swoje historyczne i heraldyczne uwarunkowania.

Za podstawę prac nad białskim herbem przyjęto pieczęcie miasta znane z lat 1678–1725. Taki sposób postępowania odpowiada zaleceniom heraldyków, by wszędzie tam, gdzie to możliwe, „wracać do najstarszych w pełni heraldycznych form”¹⁰⁸. Wspomniane pieczęcie prezentują najstarszy obraz miejskiego godła, przeto opracowany na ich podstawie herb uzyskuje równie odległą chronologicznie metrykę. Heraldycy postulują jednak także, by w procesie tworzenia herbów jednostek samorządu terytorialnego unikać dokładnego powielania dawnych herbów, które winny być jedynie punktem wyjścia do ich oryginalnej formy, odpowiadającej współczesnej konwencji plastycznej¹⁰⁹. Nawiązuje ona do średniowiecznej sztuki heraldycznej i podobnie jak wtedy opiera się na trzech zasadniczych elementach: prostocie, umiarze i elegancji, które mają zapewnić herbowi maksymalną czytelność¹¹⁰. Nie należy však zapominać, iż herby, zwłaszcza samorządowe, traktowane są obecnie nie tylko jako zabytki historyczne, ale również jako znaki służące celom identyfikacyjnym, promocyjnym i marketingowym. Pojawiają się one nie tylko w wielkim formacie na budynkach urzędów, billboardach, czy tzw. witaczach, ale także w niewielkich rozmiarach na pieczęciach, drukach okolicznościowych, papierach firmowych, kopertach, wizytówkach itp. Pełnią więc dobrze swoją funkcję jedynie wówczas, gdy ich obraz przy skalowaniu (powiększaniu lub pomniejszaniu) nie ztraca niczego ze swej szczegółowości i czytelności¹¹¹.

Ponieważ każda z pieczęci Białej przynosi tożsamy, aczkolwiek różniący się detalami, wizerunek miejskiego godła, stąd też należało na ich podstawie wykreować wersję optymalną ikonograficznie, najbliższą tej, jaka inspirowała tradycyjną, konsekwentnie powielaną od XIX w., odmianę herbu miasta. Ostateczny kształt poszczególnych elementów wyobrażenia warunkowały zarówno względy

¹⁰⁸ Szymański, *Herb – znak samorządnej wspólnoty*, s. 97; Drelicharz, Piech, *Dawne i nowe herby*, s. 44, 300; Dudziński, *Stan prac*, s. 121–122.

¹⁰⁹ Drelicharz, Piech, *Dawne i nowe herby*, s. 44; Dudziński, *Stan prac*, s. 120.

¹¹⁰ Barbara Widłak, *Aspekty plastyczne i artystyczne projektowania herbów ziemskich w dobie współczesnej*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. Wojciech Drelicharz, Zenon Piech, Kraków 2000 (I Krakowskie Kolokwium Heraldyczne), s. 212.

¹¹¹ *Ibidem*.

historyczne (tradycja), jak i walory plastyczne (heraldyczne). Zadbano przy tym, by nadać im gotycką formę, reprezentatywną dla miast o średniowiecznym rodowodzie i odpowiadającą ikonografii bialskich pieczęci, które – choć pochodzą z początków XVIII w. – zdają się zdradzać średniowieczną jeszcze stylizację, co należy tłumaczyć średniowieczną genezą pierwotnej (domniemanej) wersji herbu Białej, wzbogaconej w XVI w. o herb familii von Proskau. Realizując w praktyce owe założenia, opracowano kilkanaście wariantów herbu, spośród których władzom samorządowym miasta i gminy zaproponowano tylko dwa, każdy w dwóch wersjach. Wszystkie przedstawiały pięciorzędowy mur ceglany z sześcioblankowym krenelażem oraz basztę zwieńczoną krenelażem składającym się z czterech merlonów, w której znajduje się prosta brama z opuszczoną prawie do połowy jej wysokości broną (kratą) zbitą z pięciu belek, trzech pionowych i dwóch poziomych. Na baszcie nad bramą umieszczono tarczę herbową z godłem Pruszkowskich, przy czym w jednej wersji herbu miała ona kształt francuski, w drugiej zaś hiszpański (o przyczynach tego zróżnicowania mowa będzie nieco dalej). Zarówno liczba merlonów w krenelażach, jak i obecność brony w bramie znalazły odzwierciedlenie w ikonografii pieczęci Białej. Baszcie nadano kształt zgodny z pieczęciami z 1714 i 1725 r., bowiem taka jej forma utrwałała się ostatecznie w używanym dotychczas herbie Białej. Została ona tylko, na wzór nastawy z pieczęci z lat 1678–1725, nieznacznie poszerzona, co pozwoliło lepiej wyeksponować bramę i widoczną w niej bronę. Dla zapewnienia herbowi lepszej czytelności, zwłaszcza przy jego skalowaniu do mniejszych rozmiarów, zrezygnowano z zaznaczania boniowania bramy oraz z umieszczania na murze i baszcie otworów okiennych i strzelniczych. Boniowania brakuje na dwóch spośród trzech znanych nam dziś typów pieczęci Białej oraz na wielu odmianach później spotykanego herbu, natomiast pominięcie okien i strzelnic zdaje się mieć uzasadnienie w niestałości tych elementów godła, gdyż zwykle występowały one na tych wizerunkach herbu, które rugowały z niego godło rodziny Pruszkowskich. Ponieważ jednak uznano wyżej konieczność projekcji tego ostatniego znaku, należało pójść za późniejszą ikonografią, która albo minimalizowała liczbę otworów w murze i baszcie, albo je zupełnie pomijała. Ostatecznie wybór padł na drugie rozwiązanie, dzięki czemu można było uprościć wizerunek i wydatnie wyeksponować herb Pruszkowskich. Decydujące okazały się w tej mierze względy plastyczne (heraldyczne).

W jednym przypadku do herbu wprowadzono wąski gzyms oddzielający mur od krenelaża, druga propozycja gzyms ów pominęła. To zróżnicowanie miało

źródło w tradycji heraldycznej Białej. O ile bowiem herby eksponowane na najstarszych pieczęciach zdawały się nie uwzględniać gzymsu, o tyle był on często obecny w późniejszym godle miasta.

Każdy z zaproponowanych wariantów herbu wystylizowano w dwóch odmianach, których podstawą był sygnalizowany wyżej inny typ tarczy z godłem Pruszkowskich, umieszczonej zwyczajowo na ścianie baszty między bramą i krenelażem. Przyjęła ona albo kształt tarczy francuskiej, zgodnej z wyobrażeniem znanym z najstarszej pieczęci Białej z lat 1678–1725, albo formę tarczy hiszpańskiej, nawiązującej do utrwalonych w tradycji, aczkolwiek późniejszych, projekcji herbu. Pierwsza z propozycji, za którą opowiedziano się jednoznacznie wyżej, stworzyła szansę nawiązania, czy też może powrotu, do średniowiecznej ikonografii herbu. Oznaczało to jednak w praktyce konieczność oswojenia mieszkańców z najdalej idącą i najłatwiej dającą się dostrzec zmianą w dotychczas obowiązującym godle. Ponieważ to ostatnie, z tarczą hiszpańską, miało już ugruntowane historycznie miejsce w lokalnej przestrzeni społecznej, sięgało bowiem genezą XIX stulecia, postanowiono, pomimo heraldycznych wątpliwości, zaprezentować przedstawicielom władz miasta i gminy obie wersje. W ten sposób do wyłącznej ich decyzji pozostawiono wybór jednego spośród czterech wariantów herbu: 1. bez gzymsu z tarczą francuską; 2. bez gzymsu z tarczą hiszpańską; 3. z gzymsem i tarczą francuską oraz 4. z gzymsem i tarczą hiszpańską. We wszystkich bez wyjątku przypadkach godło Białej położono na tarczy późnogotyckiej o kroju hiszpańskim, czyli z półokrągłą podstawą, która jest powszechnie stosowana (i zalecana współcześnie przez heraldyków) dla herbów jednostek samorządu terytorialnego¹¹².

O ile łatwo usprawiedliwić zachodzące w przeszłości różnice w kształcie i konwencji plastycznej poszczególnych wariantów herbu Białej, nawiązujących do utrwalonych w rzeźbie napieczętej jego postaci i determinowanych wartościami stylowymi danej epoki, o tyle brak jest zrozumienia dla podejmowanych niekiedy zabiegów prowadzących do modyfikacji jego tynktur. Zachowany ikonograficzny materiał źródłowy nie pozostawia wszak wątpliwości, iż w herbie Białej, zgodnie z tradycją heraldyczną i średniowieczną regułą alternacji, winien się

¹¹² Zob.: Henryk Seroka, *Podstawy rozwoju heraldyki samorządowej III Rzeczypospolitej*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 1998, nr 18, s. 12; Wojciech Drelicharz, Zenon Piech, *Symbolika samorządowa III Rzeczypospolitej – propozycje rozwiązań (na przykładzie województwa małopolskiego)*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa*, s. 83; *Wnioski I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego w sprawie symboliki samorządowej III Rzeczypospolitej*, oprac. Wojciech Drelicharz, [w:] *ibidem*, s. 237; Dudziński, *Stan prac*, s. 120.

znaleźć biały, czy też poprawniej srebrny, mur i także baszta bramna w czerwonym polu¹¹³. Podejmowane w przeszłości próby zastąpienia czerwieni tynkturą zieloną lub niebieską, o czym była wyżej mowa, stanowią oczywiście nieporozumienie i nie mają racji bytu.

Kwestią dyskusyjną może być jedynie barwa przywróconej w herbie brony. Nie oddają jej, co zrozumiałe, źródła sfragistyczne, natomiast w tradycji funkcjonuje w trzech odmianach, mianowicie w kolorach: złotym (żółtym), srebrnym (białym) oraz czarnym. Przywilej herbowy nadaje jej wprawdzie barwę złotą, ale zważywszy na to, że w śląskiej (szeroko pojęty Śląsk z ziemią lubuską) tradycji heraldycznej dominuje krata czarna (np. w herbach Zielonej Góry, Chocianowa, Czerwieńska, Sławy), nadto czarną kratę ma w herbie sąsiadujący z Białą Prudnik (stolica powiatu, w którym leży Biała), przeto bronie w herbie Białej nadano taką samą barwę. Wprowadzenie metalu, czyli złota, stanowiłoby niepotrzebne mnożenie tynktur. Tymczasem czerń jest uniwersalna, neutralna, oraz nie podlega regule alternacji i znakomicie koresponduje z liniami wyznaczającymi układ i kształt cegieł tworzących mur obronny eksponowany w herbie. Nie wymaga też uwzględniania w gminnych weksyliach, podczas gdy złoto (jako metal) należy do tynktur o charakterze szacownym i z tego choćby względu mogłoby wnieść pewne zamieszanie przy ustalaniu właściwego kształtu flagi, której formę starano się jak najbardziej uprościć, ograniczając liczbę tynktur i stref powstałych na skutek podziału płachty.

Herb Białej jest znakiem samorządowym o wielowiekowych tradycjach historycznych i heraldycznych. Ma on, jako atrybut tożsamości wspólnoty miejskiej i gminnej, niezwykle silne i trwałe umocowanie w lokalnej przestrzeni społecznej. Przez stulecia bowiem, niezależnie od swej świadomości narodowej i przynależności państwowej, identyfikowały się z nim kolejne pokolenia mieszkańców. Z tego też powodu opracowane propozycje herbu nie dokonywały rewolucyjnych zmian w jego kształcie, a jedynie korygowały inspirowane napieczoną rzeźbą najstarsze jego wyobrażenia, oddane we współczesnej, ale nawiązującej do gotyckiego kanonu, nowoczesnej konwencji plastycznej. Objęły one cztery warianty tożsamego

¹¹³ Zgodni są w tej kwestii: Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte*, kol. 394; Hupp, *Die Wappen und Siegel*, s. 103; Knötel, *Die Wappen*, s. 684; *idem*, *Die Farben*, s. 154; Bartsch, *Die Städte Schlesiens*, s. 312; Plewako, Wanag, *Herbarz miast*, s. 7; Tomczyk, *Biała w świetle dawnej pieczęci*, s. 9; *idem*, *Herby opolskie*, s. 7; *idem*, *Herby miast Śląska Opolskiego*, s. 27; *idem*, *Herby miast powiatu prudnickiego*, s. 13; *idem*, Ziarko, *Herby oraz inne symbole*, s. 20.

herbu, nieznacznie zróżnicowane w zakresie szczegółowości heraldycznego wyobrażenia. I choć wszystkie one spełniały podstawowy prawny wymóg swej poprawności, bowiem zgodnie z odpowiednim zapisem ustawy zostały zaprojektowane „w zgodzie z zasadami heraldyki [...] i miejscową tradycją historyczną”¹¹⁴, do przyjęcia przez władze samorządowe miasta i gminy Biała zarekomendowano ostatecznie wersję z murem pozbawionym gzymsu i z godłem Pruszkowskich eksponowanym na francuskiej tarczy wczesnogotyckiej (il. 14). Taka jej postać zdawała się bowiem najpełniej odpowiadać swemu najstarszemu, pochodzącemu z XVII i XVIII w., ikonograficznemu archetypowi.

Flaga

Jednostki samorządu terytorialnego w Polsce mają prawo do posługiwania się innymi niż herb symbolami samorządowej wspólnoty. Ustawa z dnia 29 XII 1998 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa* zezwala na ustanawianie przez nie (w drodze uchwały organu stanowiącego danej jednostki) flag, emblematów oraz insygniów i innych symboli¹¹⁵. Usankcjonowała ona tym samym wielowiekowy zwyczaj używania przez samorządy lokalne znaków chorągiewnych, tj. chorągwi, flag i sztandarów, określanych powszechnie wspólnym mianem weksyliów (od łacińskiego terminu *vexillum* oznaczającego chorągiew)¹¹⁶. Flaga jest w zespole symboli terytorialnych dawnej Polski zjawiskiem stosunkowo nowym, ale silnie się wśród nich zakorzeniła i stanowi obecnie najpopularniejszą formą weksyliów¹¹⁷. Przysługuje bowiem każdemu szczeblowi samorządu terytorialnego, a więc województwom, powiatom i wszystkim kategoriom gmin: miejskim, miejsko-wiejskim i wiejskim. Chorągiew z kolei, będąca tradycyjnym, wywodzącym się jeszcze z epoki średniowiecza, reprezentacyjnym symbolem dawnych ziem i miast, zarezerwowana jest wyłącznie dla województw, powiatów oraz gmin miejskich i miejsko-wiejskich¹¹⁸. Wykluczenie jej więc z zasobu symboli gmin wiejskich sprawia, że stosowana jest dziś zdecydowanie rzadziej od flagi.

¹¹⁴ Dz.U., 1998, Nr 162 z dnia 30 grudnia 1998 r., poz. 1126, art. 5, s. 6659.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 6658; Dudziński, *Stan prac*, s. 122.

¹¹⁶ Jan Ptak, *Weksylologia polska. Zarys problematyki*, Warszawa 2016 (Nauki Pomocnicze Historii, seria nowa).

¹¹⁷ Drelicharz, Piech, *Symbolika samorządowa*, s. 87–88; Henryk Seroka, *Chorągiew miejska w przedrozbiorowej Polsce*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa*, s. 190–191.

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 87–94; *Wnioski I Krakowskiego Kolokwium*, s. 237; Ptak, *Weksylologia polska*, s. 82–96.

Zgodnie z tradycjami polskiej weksylologii flaga powinna nawiązywać swymi barwami do tynktur herbu. Opierając się na tej zasadzie, nadto wykorzystując najbardziej popularny poziomy i pionowy układ barw, opracowano dwa warianty flagi Białej. Pierwszy z nich to prostokątny płat materiału o proporcjach 5:8, składający się z trzech pionowych słupów, kolejno czerwonego, białego i ponownie czerwonego, o zróżnicowanej szerokości wyrażającej się stosunkiem 1/4, 2/4 i 1/4. Na środkowej (białej) części umieszczono dodatkowo pełny herb Białej, a więc godło położone na tarczy. Druga propozycja to płat materiału o takich samych proporcjach 5:8, tyle że podzielony na trzy poziome pasy, środkowy czerwony i dwa skrajne – górny i dolny – białe, także o zróżnicowanej szerokości wyrażającej się identycznym stosunkiem 1/4, 2/4 i 1/4, przy czym w tym wypadku bez ekspozycji białskiego herbu.

Oba warianty, poprawne od strony heraldyczno-weksylologicznej, wykazywały brak charakterystycznego dla tego typu znaków zindywidualizowania, mającego zasadniczy wpływ na ich rozpoznawalność w przestrzeni publicznej. Flagi o identycznych podziałach płata i tożsamych barwach spotykane są wszak we współczesnej polskiej weksylologii samorządowej bardzo często, zwłaszcza wśród gmin wiejskich, a jedynym ich wyróżnikiem jest herb nałożony na jeden z pasów lub słupów (o ile w ogóle występuje na fładze). Z tego też powodu, zważywszy na wielowiekowy miejski status Białej, która – choć nie zachowały się żadne ślady używania przez nią w przeszłości weksyliów – dysponuje jako gmina miejsko-wiejska historycznymi prawami do posługiwania się chorągwią, po konsultacji z Komisją Heraldyczną zrezygnowano ostatecznie z obu projektów na rzecz opartej na staropolskich wzorcach chorągiewnych flagi heraldycznej. Przyjęła ona kształt prostokątnego płata materiału czerwonej barwy, zgodnej z tynkturą pola tarczy herbu miasta i gminy Biała, o proporcjach 5:8, na który nałożono miejsko-gminne godło, czyli biały mur obronny z taką basztą bramną (il. 15). Cechą flagi w takim wydaniu jest jej niepospolitość, a w ślad za tym względnie łatwa identyfikowalność. Nie bez znaczenia jest także fakt, że najpełniej odzwierciedla ona rangę Białej jako ośrodka miejskiego i centrum administracyjnego, tak w przeszłości (gród kasztełański), jak i dziś (siedziba gminy miejsko-wiejskiej). Nawiązuje przy tym w sposób jednoznaczny do tradycyjnej chorągwi miejskiej, stając się elementem programu przywracającego polskim miastom weksylia o średniowiecznej proveniencji¹¹⁹.

¹¹⁹ Seroka, *Chorągiew miejska*, s. 171–191.

Pieczenie

Pieczeń miejska, składająca się z napieczętnego obrazu i dopełniającej go legendy, będąca najczęściej nośnikiem treści heraldycznych, należy do najstarszych symboli samorządowych o ugruntowanej historycznie tradycji. Jej metryka sięga na ziemiach polskich XIII w.¹²⁰ Uznawano ją nierzadko za nadrzędny symbol samorządowej wspólnoty, a dla gmin wiejskich, które nie posiadały ani chorągwi, ani herbu, była symbolem jedynym. W pełni uzasadniona jest więc decyzja ustawodawcy, by włączyć pieczęć do zespołu znaków używanych przez jednostki samorządu terytorialnego III Rzeczypospolitej. Zgodnie z zapisem przywoływanej już wcześniej ustawy z 29 XII 1998 r. o *zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa* „pieczęcią urzędową gminy, powiatu, samorządu województwa lub związku samorządowego może być [...] pieczęć [...] zawierająca pośrodku, zamiast wizerunku orła, odpowiednio herb gminy, powiatu lub województwa”¹²¹. Ustawa zastrzega jednak, że „odcisk pieczęci z herbem [samorządowym – przyp. M.L. W.] nie może być umieszczany na dokumentach urzędowych w sprawach z zakresu administracji rządowej”, dla których zarezerwowane są pieczęcie z godłem państwowym¹²².

Dla pieczęci miasta i gminy Biała zaproponowano formę okrągłą, która stwarza największe możliwości optymalnego wykorzystania pola i czytelnego zakomponowania graficznego wizerunku (godła). Kształt taki odpowiada średniowiecznej tradycji sfragistycznej, podtrzymanej w okresie staropolskim, a także urzędowym praktykom stosowanym w czasach II Rzeczypospolitej, przejętym następnie przez władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i kontynuowanym współcześnie¹²³. Znajduje on w przypadku Białej dodatkowe umocowanie, bowiem wszystkie – poza jedną – znane nam dziś historyczne pieczęcie miasta, począwszy od najstarszej z przełomu XVII i XVIII w., przybierały okrągły kształt. Choć przynoszą one zawsze pełną postać herbu, to jest godła wyobrażonego na tarczy, projekt zdecydowano się okroić do ekspozycji samego godła. Odstąpieniu od dotychczasowych tradycji sfragistycznych Białej przyświecała chęć ściślejszego powiązania tego atrybutu władzy samorządowej ze średniowieczną genezą miasta. Wspomniane pieczęcie pochodzą wszak z okresu, kiedy proces heraldyzacji

¹²⁰ *Sfragistyka*, s. 235–242.

¹²¹ Dz.U., 1998, Nr 162 z dnia 30 grudnia 1998 r., poz. 1126, art. 1, s. 6651.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ Drelicharz, Piech, *Symbolika samorządowa*, s. 98; *eidem*, *Dawne i nowe herby*, s. 39.

białskiego herbu przeszedł już do historii na skutek arbitralnej decyzji władzy świeckiej z połowy XVI stulecia w postaci nadania miastu Białej przywileju herbowego przez Ferdynanda I Habsburga. Nie odzwierciedlają więc one wcześniejszych praktyk sfragistycznych tego ośrodka, które nie są – niestety – znane. W przypadku najstarszych śląskich miast, a do takich należy bez wątpienia Biała, powszechnym zwyczajem było wyobrażanie na pieczęci samego godła¹²⁴. Taki sposób jego projekcji, to jest bez podkładu z tarczy (rolę tarczy przejmują wówczas okrągłe pole pieczęci), odpowiada nie tylko miejskiej tradycji sfragistycznej epoki średniowiecza, ale także polskiej urzędowej sfragistyce państwowej w okresie przed II wojną światową i po niej, zgodnie z którą motyw orła, godła państwa, umieszczany był bezpośrednio w polu pieczęci¹²⁵.

Za pominięciem tarczy przemawiają także względy natury plastycznej. Istotą napieczętniej kompozycji jest bowiem takie wyobrażenie symbolu miasta, by był on w pełni rozpoznawalny i doskonale czytelny. Tymczasem przy stosunkowo niewielkich rozmiarach pieczęci samorządowej, dla której stosowne regulacje prawne zalecają średnicę 36 mm¹²⁶, efekt ten trudno nieraz osiągnąć. Dotyczy to zwłaszcza tych herbów, które zawierają nagromadzenie szczegółów heraldycznego wyobrażenia. Z sytuacją taką mamy do czynienia w przypadku herbu gminy Biała. Jego umieszczenie w polu pieczęci, niezależnie od tego, czy stosowano linię oddzielającą napis otokowy od napieczętnego wizerunku, czy też nie, zacierało wyrazistość niektórych elementów godła, mianowicie: tworzących mur cegieł (ciosów), krenelaży wieńczących mur i wieżę, brony widniejącej w bramie, czy wreszcie herbu rodziny von Proskau, a zwłaszcza eksponowanych na niej podków. Rezygnacja z tarczy pozwoliła więc wydatnie zwiększyć wymiary godła, co w praktyce przełożyło się na jego lepszą czytelność.

Rezultatem prac projektowych nad pieczęcią miasta i gminy Biała były jej trzy warianty, wszystkie z tym samym napisem otokowym, wykonanym tradycyjnie majuskułą gotycką, którego treść odpowiada statusowi dysponenta pieczęci: BURMISTRZ BIAŁEJ, RADA MIEJSKA W BIAŁEJ, GMINA BIAŁA, przy

¹²⁴ Materiał ikonograficzny zestawiał Marian Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń–Łódź 1960 (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 62, z. 2), w odniesieniu zaś do samego Śląska (w wyborze) *idem*, *Pieczęcie śląskie*, tabl. CXXIV–CXXVI.

¹²⁵ Drelicharz, Piech, *Dawne i nowe herby*, s. 39. Zob. też *Wnioski I Krakowskiego Kółka*, s. 239.

¹²⁶ Dz.U., 1955, Nr 47 z dnia 7 grudnia 1955 r., poz. 316, § 11, pkt 1; Drelicharz, Piech, *Dawne i nowe herby*, s. 39.

czym incipit umieszczono na górze pieczęci, explicit zaś – na dole. Obie części napisu rozdzielił w każdym wypadku dywizor, któremu nadano postać czwórliścia o czterech ostro zakończonych płatkach, wzorowany na tym, jaki pojawił się na pieczęci magistratu miasta Biała z przełomu XIX i XX w. Wprawdzie starsze pieczęcie Białej stosują jako dywizory kropki, krzyżyki lub lilijki, ale ich uniwersalny charakter i szerokie rozpowszechnienie w praktyce sfragistycznej sprawiło, że zdecydowano się na wykorzystanie motywu znacznie młodszego, w odniesieniu do Białej bardziej swoistego, a przez to zdecydowanie lepiej rozpoznawalnego.

W każdym z trzech projektów godło miasta i gminy Biała zostało umieszczone bezpośrednio w polu pieczęci, tj. bez podkładu z tarczy. Ze względu na stosunkowo niewielką średnicę typariusza, aby zapobiec rozmywaniu się szczegółów graficznych podków, zwłaszcza przy odciskaniu wizerunku godła w tuszu, zrezygnowano z ekspozycji otworów na gwoździe lub haceli mocujących oraz przedniego kapturka. Same podkowy zaznaczono z kolei jedynie za pomocą konturów, nie wypełniając jednolitą, zwartą powierzchnią ani ich wnętrza, ani pól tarczy („markowanie” barw), w celu uniknięcia powstawania bezkształtnych plam na odciskach stempli. Pozostałe elementy godła pozostawiono bez zmian.

W dwóch przypadkach, różniących się od siebie jedynie występowaniem lub brakiem wewnętrznej linii otokowej, napieczętnemu godłu nadano formę pełnego muru, to znaczy uzupełnionego o cegły (ciosy), których zostało pozbawione w herbie na skutek konieczności dostosowania się godła do kształtu półokrągło wyprofilowanej u podstawy tarczy. Trzecia propozycja wyeksponowała natomiast bialskie godło w sposób całkowicie tożsamy z jego projekcją w miejskim herbie, co w zakresie realizacji plastycznej przejawiało się oparciem muru na wewnętrznej linii otokowej, która przejęła jakby rolę krawędzi tarczy herbowej (il. 16). Układ taki zapewnił możliwość optymalnego wykorzystania pola pieczęci jako miejsca manifestacji godła. W efekcie okazało się ono stosunkowo duże, a to wpłynęło na jego wyrazistość i lepszą czytelność. Ze względu na swoje walory, tak heraldyczno-sfragistyczne, jak i plastyczne, do akceptacji przez władze samorządowe Białej zarekomendowano ostatecznie ten właśnie wariant pieczęci.

Ustanowienie symboli samorządowych Białej

Prace nad symbolami samorządowymi Białej, obejmujące okres od kwerend źródłowych aż po przygotowanie projektów, rozpoczęte w marcu 2014 r.

z inicjatywy burmistrza miasta i gminy Arnolda Hindera, trwały z różnych powodów dokładnie rok. Jeśli chodzi o herb, to ze względu na długie tradycje heraldyczne Białej i stosunkowo bogatą dokumentację ikonograficzną polegały one przede wszystkim na skorygowaniu i ujednoliceniu różnych jego wariantów, zawsze tożsamyh ze sobą – co prawda – w zakresie godła, ale odmiennych pod kątem sposobu i szczegółowości plastycznej realizacji składających się na to godło elementów. Flagę i pieczęcie zaprojektowano natomiast od podstaw, przy czym o ile w przypadku tych ostatnich inspirowano się dawnymi *sigillami* Białej, o tyle z powodu braku punktu odniesienia do białskich źródeł weksylologicznych, które nie są znane, fładze zdecydowano się nadać arbitralnie formę nawiązującą do staropolskiej tradycji chorągiewnej.

Jak już kilkakrotnie podkreślano, ustawa z 29 XII 1998 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa* stanowi, iż wzory symboli samorządowych, to jest herb, flaga i chorągiew, powinny być „ustanawiane w zgodzie z zasadami heraldyki, weksylologii i miejscową tradycją historyczną”¹²⁷. Opracowane projekty symboli samorządowych miasta i gminy Biała spełniały te kryteria, stąd też 7 IV 2015 r. zostały przesłane do Komisji Heraldycznej w celu zaopiniowania. Zgodnie bowiem z zapisem tej samej ustawy, pozytywna opinia Komisji Heraldycznej jest niezbędnym warunkiem do uzyskania prawnej akceptacji symboli samorządowych „przez ministra właściwego do spraw administracji publicznej”¹²⁸. Komisja Heraldyczna na posiedzeniu w dniu 15 V 2015 r. wyraziła pozytywną opinię o projektach herbu, flagi i pieczęci Gminy Biała¹²⁹, a 2 VI 2015 r. podpisał ją Minister Administracji i Cyfryzacji¹³⁰. Pismo ministra wpłynęło do Urzędu Miejskiego w Białej 12 VI 2015 r. Rada Miejska w Białej przyjęła pozytywnie zaopiniowane symbole na posiedzeniu w dniu 22 VII 2015 r.¹³¹ Uchwała Rady Miejskiej, wraz z wzorami graficznymi i opisami herbu, flagi i pieczęci gminnych, została opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego z dnia 24 VII 2015 r.¹³²

¹²⁷ Dz.U., 1998, Nr 162 z dnia 30 grudnia 1998 r., poz. 1126, art. 5, s. 6659.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ Uchwała nr 42-1980/0/2015 Komisji Heraldycznej z dnia 15 maja 2015 r. w sprawie projektów herbu, flagi i pieczęci gminy Biała.

¹³⁰ Pismo Ministra Administracji i Cyfryzacji nr DAP-WZPK.75.7.2015 KH-1980 z datą 2 VI 2015 r.

¹³¹ Uchwała Nr IX.71.2015 Rady Miejskiej w Białej z dnia 22 lipca 2015 r. w sprawie ustanowienia herbu, flagi i pieczęci Gminy Biała.

¹³² Dziennik Urzędowy Województwa Opolskiego, 2015, poz. 1759.

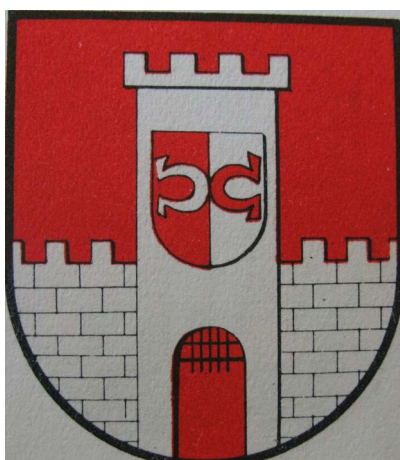
Il. 1. Herb miasta i gminy Biała w wersji statutowej (2012).

Il. 2. Herb Białej według Johannes Chrząszcza (1926).

Il. 3. Notgeldy z herbem Białej (1921).

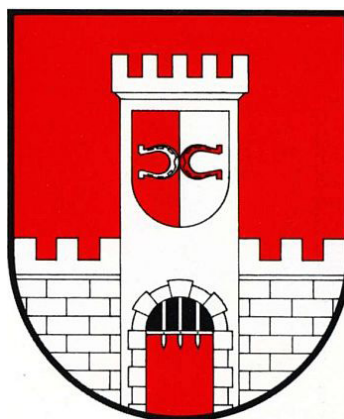
Il. 4. Herb Białej według Mariana Gumowskiego (1960).

Il. 5. Herb Białej według Ryszarda Sidorskiego i Tomasza Szczuchury (1963).

Il. 6. Herb Białej według Mariana Haisiga (1967).

Il. 7. Herb Białej według Sławomira Suskiego w publikacji Andrzeja Plewako i Józefa Wanaga (1994).

Il. 8. Herb Białej według Jerzego Kwiatka i Teofila Lijewskiego (1998).

Il. 9. Herb Białej według Damiana Tomczyka i Stefana Ziarki (1994).

Il. 10. Pieczęć miejska Białej z lat 1714–1726 (AP Wr., Kataster Karoliński, nr 161, fol. 231v).

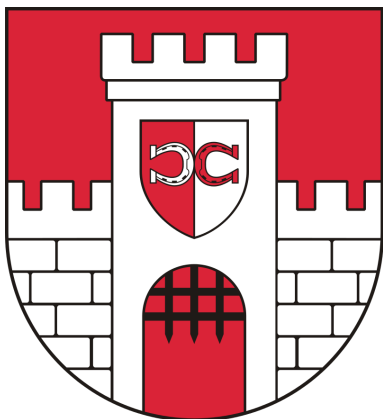
Il. 11. Pieczęć miejska Białej z lat 1678–1725 (AP Wr., Kataster Karoliński, nr 161, fol. 242v).

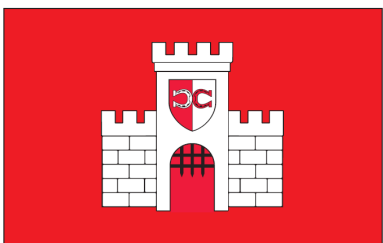
Il. 12. Pieczęć miejska Białej z roku 1725 (AP Wr., Kataster Karoliński, nr 161, fol. 242v).

Il. 13. Pieczęć urzędu policji w Białej z XIX w. (GStA PK, VIII. HA Siegel, Wappen, Genealogie, Rep. Sammlungen I 32, Kasten VII/2, Nr. 167).

Il. 14. Zatwierdzony przez Komisję Heraldyczną projekt herbu gminy Biała (opr. graficzne Barbara Widłak).

Il. 15. Zatwierdzony przez Komisję Heraldyczną projekt flagi gminy Biała (opr. graficzne Barbara Widłak).

Il. 16. Zatwierdzone przez Komisję Heraldyczną projekty pieczęci urzędowych gminy Biała (opr. graficzne Barbara Widłak).

SUMMARY

The reform of the administrative structure, carried out in Poland in the 1990s, granted the units of local government the right to have their own symbols, most of all a coat of arms and a flag, which resulted in a widespread process of establishing them, not always in accordance with the rules of heraldry and local or regional tradition. Municipal authorities of the Biała municipality (Prudnik county) also decided to regulate this issue. However, it turned out that the coat of arms established in a city council resolution adopted on June 28, 2012, did not meet the requirements of the state act granting the local governments such power. Various coats of arms of Biała, used in different periods of the town history and displayed in its public space, while presenting a similar representation of the city walls with a gate tower extending from the face of the walls and adorned on its top with the coat of arms of the von Proskau family, the lords of the town, differed among themselves regarding the details of the coat of arms exposition (height of the walls, number of merlons, construction and color of the portcullis, shape of the escutcheon of the von Proskau coat of arms, presence or lack of embrasures). Following a detailed analysis of the iconographic sources, with a special attention paid to the surviving municipal seals of Biała from the 17th and 18th century, the incorrect coat of arms of the municipality used at that time has been corrected based on the image from the oldest preserved municipal seal. In turn, the new coat of arms became a basis for designing the municipal flag and official seals of the municipality. The former, due to long-lasting municipal traditions of Biała dating back to the turn of 13th and 14th century, was given a form of a heraldic flag, i.e. rectangle in the color of the escutcheon's field with the badge from the coat of arms in its middle, relating in this way to the tradition of medieval flags and banners. The tradition of medieval sigillography was also referred to regarding the official municipal seal, which took a round form, exposing the legend in majuscule stating the holder, as well as the emblem from the coat of arms (without the escutcheon). The project of the coat of arms, flag and seal of Biała received a positive opinion of the Heraldic Commission during a session on May 15, 2015, and on June 2, 2015 this decision was signed by the Minister of Administration and Digitalization. The City council of Biała adopted the positively opined symbols during a session on July 22, 2015, and its resolution regarding this issue, together with visual standards and descriptions of the coat of arms, flag and official seal were published in the Official Journal of the Opole Province (*Dziennik Urzędowy Województwa Opolskiego*) on July 24, 2015.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

Archiwum Państwowe w Opolu

Akta miasta Opola, nr 5.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Kataster Karoliński, nr 161; Rep. 4f, nr 65e II (159); Rep. 125, nr 218.

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie

VIII. HA Siegel, Wappen, Genealogie, Rep. Sammlungen I 32, Kasten VII/2, Nr. 167.

Moravský zemský archiv v Brně

Rodinný archiv Ditrichštejnů, sign. 28, i.č. 2657.

Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Neustadt. 1. Landgemeinden und Dörfern. 2. Städte, hrsg. von Erich Graber, Breslau 1928 (*Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 33).

- Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, hrsg. von Colmar Grünhagen, Hermann Markgraf, Bd. 2, Leipzig 1883.
- Liber foundationis episcopatus Vratislaviensis*, hrsg. von Hermann Markgraf, Josef W. Schulte, Breslau 1889 (*Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 14).
- Regesten zur schlesischen Geschichte. 1301–1315*, hrsg. von Colmar Grünhagen, Conrad Wutke, Breslau 1892 (*Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 16).
- Regesten zur schlesischen Geschichte. 1334–1337*, hrsg. von Konrad Wutke, Erich Randt, Hans Bellee, Breslau 1930 (*Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 30).
- Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. 1, hrsg. von Heinrich Appelt, Köln–Graz 1963–1971.
- Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. 5, hrsg. von Winfried Irgang, Köln–Weimar–Wien 1993.
- Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. 6, hrsg. von Winfried Irgang unter Mitarbeit von Daphne Schadewaldt, Köln–Weimar–Wien 1998.
- Dziennik Urzędowy Województwa Opolskiego, 2015, poz. 1759.
- Dziennik Ustaw, 1955, Nr 47 z dnia 7 grudnia 1955 r., poz. 316.
- Dziennik Ustaw, 1990, Nr 16 z dnia 19 marca 1990 r., poz. 95.
- Dziennik Ustaw, 1998, Nr 162 z dnia 30 grudnia 1998 r., poz. 1126.
- Pismo Ministra Administracji i Cyfryzacji nr DAP-WZPK.75.7.2015 KH-1980 z datą 2 VI 2015 r.
- Statut Gminy Biała*.
- Uchwała nr 42-1980/0/2015 Komisji Heraldycznej z dnia 15 maja 2015 r. w sprawie projektów herbu, flagi i pieczęci gminy Biała*.
- Uchwała Nr XIV.182.2012 Rady Miejskiej w Białej z dnia 28 czerwca 2012 r. w sprawie uchwalenia Statutu Gminy Biała*.
- Uchwała Nr IX.71.2015 Rady Miejskiej w Białej z dnia 22 lipca 2015 r. w sprawie ustanowienia herbu, flagi i pieczęci Gminy Biała*.
- Curaeus Joachim, *Neu Vermehrete Schlesische Chronica unnd Landes Beschreibung, darinnen Weyland H. Joach[im] Curaeus der Artzney D: Einen Grundt geleyet: Itzobiß an das 1619 Jahr, da sich dero Oesterreichischen Wienerischen Linien Regierung gantz endet. Mit sehr vielen Nothwendigen Sachen vermehret unnd gebessert. Auch in vier unterschiedliche Bücher abgetheylet*, Jehna 1625.
- Henelii ab Hennenfeld Nicolai, *Silesiographia Renovata necessariis scholii observationibus et Inde aucta*, Wratislaviae–Lipsiae 1704.
- Sinapius Johann, *Schlesische Curiositäten erste Vorstellung Darinnen die ansehnlichen Geschlechter des Schlesischen Adels. Mit Erzählung des Ursprungs, der Wappen, Genealogien, der qualificirtesten Cavaliere, der Stamm-Hausler und Guter beschrieben*, Bd. 1, Leipzig 1720.
- Zimmermann Friedrich Albert, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, Bd. 2–3, Brieg 1783–1784.
- „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 1998, nr 18.
- „Gazeta Opolska”, 1993, nr 22 (202).
- „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego”, 2012, nr 1–2 (125–126).

- „Nowy Biuletyn Szkolny. Miesięcznik Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego w Opolu”, (1999), nr 4 (82).
- „Oberschlesien im Bild”, 1926, Nr. 28.
- „Oppelner Heimatblatt”, 1 (1925), Nr. 17, Nr. 19; 8 (1933), Nr. 10; 9 (1934), Nr. 11.
- „Region Śląsk Opolski. Wybrane problemy społeczne i gospodarcze”, 1999, nr 1 (10).
- „Tygodnik Prudnicki”, 1993, nr 47 (159).
- Bartsch Heinrich, *Die Städte Schlesiens (in den Grenzen des Jahres 1937)*, Frankfurt/Main 1983.
- Bereszyński Zbigniew, *Biała – historia i zabytki*, „Ziemia Prudnicka”, 2006, s. 51–57.
- Borkowski Maciej, Czapliński Marek Paweł, *Biała – historia i współczesność*, Opole–Biała 2011.
- Bretschneider Paul, *Der Zeichner, Stecher und Chronist Friedrich Bernhard Werner und seine Arbeiten*, Neustadt Schlesien 1921.
- Chrząszcz Johannes, *Geschichte der Stadt Zülz in Oberschlesien*, Neustadt O.-S. 1926.
- Chrząszcz Johannes, *Geschichte von Zülz. Fortsetzung 1–6*, „Oberschlesische Heimat”, 13 (1917), s. 49–86.
- Chrząszcz Johannes, *Zülz*, „Oberschlesische Heimat”, 7 (1911), s. 20–31; 9 (1913), s. 68–73.
- Cimała Bogdan, *Zarys dziejów ziemi prudnickiej*, [w:] *Wypisy do dziejów ziemi prudnickiej*, red. Franciszek Hawranek, Opole 1976, s. 87–112.
- Der Altkreis Oberglogau im Karolinischen Steuerkataster von 1722/26. Historyczny powiat głogówecki w Katastrze Karolińskim z lat 1722/26*, hrsg. von Ralph Michael Wrobel, Görlitz 2016.
- Dębosz-Zalewska Dorota, Ryguła Ewa M., *Pieczęcie gminne Górnego Śląska na przykładzie wybranych miejscowości powiatu pszczyńskiego od początku XVIII w. do 1939 r.*, [w:] *Wiś w heraldyce i sfragistyce polskiej*, red. Agnieszka Gut, Paweł Gut, Warszawa 2012, s. 53–73.
- Dola Kazimierz, *Zakon joannitów na Śląsku do połowy XIV w.*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 3 (1973), s. 43–86.
- Dominiak Wojciech, *Ostatni władca Górnego Śląska. Władysław I, pan na Opolu i Raciborzu (1225–1281)*, Racibórz 2009.
- Drelicharz Wojciech, Piech Zenon, *Dawne i nowe herby Małopolski*, Kraków 2004.
- Drelicharz Wojciech, Piech Zenon, *Symbolika samorządowa III Rzeczypospolitej – propozycje rozwiązań (na przykładzie województwa małopolskiego)*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. Wojciech Drelicharz, Zenon Piech, Kraków 2000 (I Krakowskie Kolokwium Heraldyczne), s. 53–105.
- Dudziński Paweł, *Stan prac nad współczesną polską heraldyką samorządową – działalność Komisji Heraldycznej przy Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji (dziś – Administracji i Cyfryzacji)*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, seria nowa, 11 (2012), s. 115–129.
- 20-lecie partnerstwa Gminy Biała oraz Gminy Marienheide / 20 Jahre der Partnerschaft Gemeinde Marienheide und Gemeinde Biała*, Biała [sine anno].
- Dziewulski Władysław, *Ziemia prudnicka w epoce feudalnej*, [w:] *Ziemia prudnicka. Dzieje – gospodarka – kultura*, red. Wiesław Lesiuk, Opole 1978, s. 52–99.

- Genschmar Klaus, *Die Preussische Städteordnung des Freiherrn vom Stein vom 19.11.1808*, Nordstedt 2003.
- Gumowski Marian, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960.
- Gumowski Marian, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń–Łódź 1960 (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 62, z. 2).
- Gumowski Marian, *Pieczęcie śląskie do końca XIV wieku*, [w:] *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, red. Władysław Semkowicz, Kraków 1936, s. 247–440.
- Gut Paweł, *Ustrój, organizacja i działalność sądownictwa patrymonialnego we wschodnich prowincjach Prus w latach 1740–1849. Studium z dziejów instytucji prawnej*, Szczecin–Warszawa 2013.
- Haisig Marian, *Motywy średniowiecznej architektury w sfragistyce miejskiej*, [w:] *Rozprawy i materiały z historii sztuki i kultury materialnej*, Wrocław 1948 (Biblioteka Archeologiczna, 2), s. 20–44.
- Haisig Marian, *Studia nad legendą pieczęci miejskiej*, Wrocław 1953.
- Heś Robert, *Joannici na Śląsku w średniowieczu*, Kraków 2007.
- Horwat Jerzy, *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV w.*, Gliwice–Rzeszów 1996.
- Horwat Jerzy, *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta – miasta – Kościół – urzędy – własność prywatna*, Rzeszów 2002.
- Hupp Otto, *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer*, Bd. 1: *Königreich Preussen*, Heft 2: *Pommern, Posen und Schlesien*, Frankfurt a/Main 1898.
- J[ohann] Siebmacher's *grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen*, Bd. 4, Abt. 9: *Der böhmische Adel*, bearb. von Rudolf Johann Grafen Meraviglia-Crivelli, Nürnberg 1886.
- J[ohann] Siebmacher's *grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen*, Bd. 4, Abt. 10: *Der mährische Adel*, bearb. von Heinrich von Kadich, Conrad Blažek, Nürnberg 1899.
- J[ohann] Siebmacher's *grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen*, Bd. 4, Abt. 11: *Der Adel von österr[eichisch] Schlesien*, bearb. von Konrad Blažek, Nürnberg 1885.
- J[ohann] Siebmacher's *grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen*, Bd. 6, Abt. 8: *Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien*, Tl. 2, bearb. von Conrad Blažek, Nürnberg 1890.
- Johann Siebmachers Wappenbuch von 1605*, hrsg. und Nachwort von Horst Appuhn, München 1999.
- Kaganiec Małgorzata, *Niektóre najstarsze pieczęcie gmin górnośląskich z katastru karolińskiego z 1723 roku*, [w:] *Ziemia Śląska*, red. Lech Szaraniec, t. 6, Katowice 2005, s. 351–356.

- Kaganiec Małgorzata, *Zbiory górnośląskich pieczęci gminnych*, [w:] *Zbiory pieczęci w Polsce*, red. Zenon Piech, Wojciech Strzyżewski, Warszawa 2009, s. 253–258.
- Kalinowski Piotr, *Pieniądz miasta Biała. Katalog*, Kalety 2011.
- Kloch Bogdan, *Najstarsze parafie Górnego Śląska (średniowieczna organizacja parafialna Górnego Śląska w diecezji wrocławskiej)*, Racibórz [2008].
- Knötel Paul, *Die Farben der ober Schlesischen Stadtwappen*, „Oberschlesische Heimat”, 12 (1916), s. 145–157.
- Knötel Paul, *Die Stadtwappen Oberschlesiens*, Tarnowitz 1894 (Beilage zum Oster-Programm des Königl. Realgymnasiums zu Tarnowitz, Progr., Nr. 22).
- Knötel Paul, *Die Wappen der ober Schlesischen Städte*, „Oberschlesien”, 1 (1903), s. 661–685.
- Knötel Paul, *Ursprung und Entwicklung der städtischen Siegelbilder (mit besonderer Berücksichtigung der schlesischen Stadtwappen)*, [Berlin] 1891 (Sonderabdruck aus dem „Vierteljahrschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie”, Bd. 19).
- Kościk Elżbieta, *Rola czynników gospodarczych, politycznych i kulturalnych w genezie i kształtowaniu się herbów miejskich na Śląsku (XIII–XVI wiek)*, „Śląski Labirynt Krajoznawczy”, 5 (1993), s. 25–38.
- Kuczyński Stefan K., *Symbole i herby jako zabytki*, [w:] *Spotkania w willi Struwego 1998–2001. Wykłady o dziedzictwie kultury*, red. Katarzyna Jagoda Kwiecińska, Warszawa 2001, s. 39–50.
- Kulikowski Andrzej, *Heraldyka szlachecka*, Warszawa 1990.
- Kwiatek Jerzy, Lijewski Teofil, *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998.
- Kysil Małgorzata, *Kataster Karoliński – nieznany zespół do dziejów społeczno-gospodarczych w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, „Archeion”, 113 (2012), s. 191–202.
- Len Ryszard, *Ziemia prudnicka w dziełach Friedricha Bernharda Wernera*, „Ziemia Prudnicka”, 2006, s. 40–50.
- Lerche Aloys, *Zur Geschichte der Johanniterkommende Alt-Zülz*, „Oberschlesische Heimat”, 9 (1913), s. 43–44.
- Małachowska Bożena, *Pieczęcie miast księstw opolsko-raciborskiego i cieszyńskiego do roku 1740*, Katowice 2013, s. 254 (maszynopis pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Antoniego Barciaka w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, zdeponowany w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej = <http://www.sbc.org.pl/Content/101026/doktorat3356.pdf>).
- Marsch Angelika, *Friedrich Bernhard Werner (1690–1776). Ein europäischer Ansichtenzeichner aus Schlesien*, Würzburg 1995.
- Marsch Angelika, *Friedrich Bernhard Werner (1690–1776). Śląski rysownik europejskich widoków*, Głogów 1998.
- Marsch Angelika, *Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen–Mähren*, Weißenhorn 2010.
- Miasta polskie w Tysiącleciu*, red. Mateusz Siuchniński, t. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967.
- Miasto i Gmina Biała. Najciekawsze projekty soleckie. Aktywna rekreacja. Imprezy cykliczne. Zabytki i historia. Aktywna społeczność. Sztuka i rzemiosło, Biała [sine anno]*.

- Michniewicz Zbislaw, *Ze studiów nad symboliką feudalizmu w heraldyce miast śląskich*, „Rocznik Sztuki Śląskiej”, 6 (1968), s. 7–31.
- Michniewicz Zbislaw, *Zjawiska feudalizmu w symbolice heraldycznej miast śląskich*, „Zaranie Śląskie”, 23 (1960), s. 355–368.
- Mitzschke Paul, *Wendisch, Theodor W.*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 41, Leipzig 1896, s. 717.
- Nadolski Przemysław, *Heraldyka gmin wiejskich na Górnym Śląsku dawniej i obecnie – próba porównania*, [w:] *Górnośląska symbolika samorządowa. Wczoraj – dziś – jutro. XIV Tarnogórska Sesja Naukowa*, red. Tadeusz B. Hadaś, Tarnowskie Góry 2003 (Tarnogórskie Sesje Naukowe, t. 17, Zeszyty Tarnogórskie, nr 50), s. 69–80.
- Panic Idzi, *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*, Katowice 1992.
- Panic Idzi, *Iste sunt ville circa... Z badań nad „Liber fundationis episcopatus Wratislaviensis”*, „Wieki Stare i Nowe”, 2 (2001), s. 52–62.
- Pilnáček Josef, *Rody starého Slezska*, t. 3, Brno 1991.
- Pilnáček Josef, *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930.
- Plewako Andrzej, Wanag Józef, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Archiv und Bibliothek des Adelsgeschlechts Pruszkowsky*, [w:] *Źródła do dziejów Prószkowa / Quellen zur Geschichte von Proskau*, red. / hrsg. von Andrzej Hanich, współpraca / unter Mitwirkung von Hubert Dobranowski, Opole 2012, s. 565–573.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Archiwum i biblioteka rodu Pruszkowskich*, [w:] *Źródła do dziejów Prószkowa / Quellen zur Geschichte von Proskau*, red. / hrsg. von Andrzej Hanich, współpraca / unter Mitwirkung von Hubert Dobranowski, Opole 2012, s. 557–564.
- Pobóg-Lenartowicz Anna, *Odnalezione archiwum rodu Pruszkowskich*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 67 (2012), 2, s. 125–132.
- Polskie herby miejskie*, red. Tomasz Szczechura, oprac. graficzne Ryszard Sidorowski, Warszawa 1963.
- Ptak Jan, *Weksylogologia polska. Zarys problematyki*, Warszawa 2016 (Nauki Pomocnicze Historii, seria nowa).
- Rabin Israel, *Die Juden in Zülz*, [w:] Johannes Chrząszcz, *Geschichte der Stadt Zülz in Oberschlesien*, Neustadt O.-S. 1926, s. 117–159.
- Rajman Jerzy, *Kasztelanie górnośląskie w XIII stuleciu. Z problematyki elity władzy i tzw. terytorialności grodów kasztelańskich*, „Studia i Materiały do Dziejów Śląska”, 21 (1996), s. 21–39.
- Saurma-Jeltsch Hugo, *Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel*, Berlin 1870.
- Sedláček August, *Českomoravská heraldika. Část zvláštní*, Praha 1925.
- Seroka Henryk, *Chorągiew miejska w przedrozbiorowej Polsce*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. Wojciech Drelicharz, Zenon Piech, Kraków 2000 (I Krakowskie Kolokwium Heraldyczne), s. 171–191.
- Sękowski Roman, *Biblioteka Jerzego Krzysztofa i Antoniego Krzysztofa hrabiów Prószkowskich na Prószkowie z przełomu XVII/XVIII w.*, Opole 2015 (Studia i teksty źródłowe z dziejów księstw opolskiego i raciborskiego, z. 4).

- Sfragistyka*, oprac. Marian Gumowski, Marian Haisig, Sylwiusz Mikucki, Warszawa 1960.
- Starczewska-Wojnar Aleksandra, *Najstarsze pieczęcie wiejskie powiatu prudnickiego na podstawie ksiąg katastru karolińskiego*, „Ziemia Prudnicka”, 2009/2010, s. 251–269.
- Starczewska-Wojnar Aleksandra, *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816–1933*, Opole 2020.
- Starý Marek, *Přijímání moravských a slezských šlechticů do panského stavu království českého v 16. a na počátku 17. století*, [w:] *Korunní země v dějinách českého státu*, t. 2: *Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze*, red. Lenka Bobková et al., Praha 2005, s. 251–288.
- Starý Marek, *Rod Pruskovských z Pruskova a jeho příslušnost k české a moravské šlechtě v době předbělohorské*, „Slezský sborník. Acta Silesiaca”, 113 (2015), 2, s. 231–270.
- Starý Marek, *Royal and Imperial Charters and the Acquisition of the Bohemian Lordship (Herrenstand) in the Period before the Battle of White Mountain*, [w:] *Changes of the Noble Society. Aristocracy and New Nobility In the Habsburg Monarchy and Central Europe from the 16th to the 20th Century. A Collection of Studies from Section P69 i P80 of the 11th Congress of Czech Historian (14th–15th September 2017, Olomouc, Czech Republic)*, ed. Jiří Brňovják, Jan Županič, Ostrava–Prague 2018, s. 19–35.
- Starý Marek, *Rytíři přijatí do českého panského stavu v době předbělohorské*, „Sborník archivních prací”, 60 (2010), 1, s. 240–278.
- Strzyżewski Wojciech, *Dokumenty herbowe miast zachodniej i północnej Polski do końca XVIII wieku*, „Studia Zachodnie”, 2 (1996), s. 35–40.
- Strzyżewski Wojciech, *Godla „mówiące” herbów miast śląskich, wschodniomarchijskich i zachodniopomorskich do końca XVIII wieku*, „Studia Zachodnie”, 3 (1998), s. 65–80.
- Strzyżewski Wojciech, *Herby i tytuły. Pieczęć szlachecka w księstwie głogowskim (XVI–XVIII wiek)*, Warszawa 2009.
- Strzyżewski Wojciech, *Herby na papierowych pieniądzach zastępczych miast Śląska i Łużyc w latach 1914–1924*, [w:] *Ziemie Zachodnie. Polska – Niemcy. Integracja europejska. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin Prof. dra hab. Hieronima Szczegóły*, red. Czesław Osękowski, Zielona Góra 2001, s. 105–115.
- Strzyżewski Wojciech, *Herby rycerskie w godłach herbów miast śląskich, pomorskich i nowomarchijskich*, [w:] *Etos rycerski w Europie Środkowej i Wschodniej od X do XV wieku*, red. Wojciech Peltz, Jarosław Dudek, Zielona Góra 1997, s. 137–144.
- Strzyżewski Wojciech, *Historia i współczesność w herbach samorządów gminnych i powiatowych województwa śląskiego*, [w:] *Górnśląska symbolika samorządowa. Wczoraj – dziś – jutro. XIV Tarnogórska Sesja Naukowa*, red. Tadeusz B. Hadaś, Tarnowskie Góry 2003 (Tarnogórskie Sesje Naukowe, t. 17, Zeszyty Tarnogórskie, nr 50), s. 26–41.
- Strzyżewski Wojciech, *Neue Stadt- und Dorf-gemeindewappen in Niederschlesien. Zum gegenwärtigen kommunalen Heraldik in Polen*, „Herold-Jahrbuch”, Neue Folge, 2 (1997), s. 142–146.
- Strzyżewski Wojciech, *Odzwierciedlenie zmian polityczno-prawnych w symbolice herbów miast pogranicza śląsko-brandenbursko-wielkopolskiego z XVIII–XIX wieku*, [w:] *Herby miast*

- polskich w okresie zaborów (1772–1918)*, red. Stefan Krzysztof Kuczyński, Włocławek 1999, s. 67–76.
- Strzyżewski Wojciech, *Treści symboliczne herbów miejskich na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*, Zielona Góra 1999.
- Strzyżewski Wojciech, *Współczesne herby gmin wiejskich Polski Zachodniej – próba systematyki*, „*Studia Zachodnie*”, 4 (1999), s. 325–331.
- Szymański Józef, *Herb – znak samorządnej wspólnoty*, [w:] *idem, Opera minora selecta Josephi Szymański*, red. i oprac. Tomisław Giergiel, Barbara Trelińska, Warszawa 2009, s. 197–201.
- Szymański Józef, *Herb – znak samorządnej wspólnoty*, [w:] *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka*, red. Piotr Dymmel, Lublin 1992, s. 91–98.
- Szymański Józef, *W sprawie genezy polskich herbów miejskich*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. Stefan Krzysztof Kuczyński, t. 6, Warszawa 1994, s. 169–179.
- Tomeczyk Damian, *Herby miast powiatu prudnickiego*, „*Ziemia Prudnicka*”, 2001, s. 12–18.
- Tomeczyk Damian, Ziarko Stefan, *Herby oraz inne symbole samorządowe miast i gmin województwa opolskiego*, Opole 2000.
- Veldtrup Dieter, *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*, Berlin 1995 (Schriften der Stiftung Haus Oberschlesien, Landeskundliche Reihe, Bd. 7).
- Widłak Barbara, *Aspekty plastyczne i artystyczne projektowania herbów ziemskich w dobie współczesnej*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. Wojciech Drelicharz, Zenon Piech, Kraków 2000 (I Krakowskie Kolokwium Heraldyczne), s. 211–215.
- Widłak Barbara, *Herbarz 1999–2016*, Kraków 2017.
- Wnioski I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego w sprawie symboliki samorządowej III Rzeczypospolitej*, oprac. Wojciech Drelicharz, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. Wojciech Drelicharz, Zenon Piech, Kraków 2000 (I Krakowskie Kolokwium Heraldyczne), s. 235–240.
- Woronczak Jan Paweł, *Mochum Zadek – żydowska nazwa Białej?*, „*Annales Silesiae*”, 23 (1993), s. 131–132.
- Woźny Maciej, *Rycerstwo opolskie do połowy XV wieku*, Katowice 2020.
- Wójcik Marek L., *Dokumenty prawa niemieckiego książąt opolskich do połowy XIII wieku. Czy istniał przywilej lokacyjny Opola sprzed 1217 roku?*, [w:] *Miasto czyni wolnym. 790 lat lokacji Opola (ok. 1217–2007)*, red. Anna Pobóg-Lenartowicz, Opole 2008, s. 59–74.
- Wójcik Marek L., *Herb miasta Prószkowa z 1560 r.*, [w:] *Staropolski ogląd świata. Nulla dies sine linea. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Bogdanowi Rokowi w 70. rocznicę urodzin*, red. Elżbieta Kościk, Filip Wolański, Rościsław Żerelik, Toruń 2017, s. 545–556.
- Wójcik Marek L., *Współczesne herby gmin wiejskich na Dolnym Śląsku*, [w:] *Wież w heraldyce i sfragistyce polskiej*, red. Agnieszka Gut, Paweł Gut, Warszawa 2012, s. 173–213.
- Zedlitz-Neukirch Leopold, von, *Neues Preussisches Adels-Lexicon oder genealogische und diplomatische Nachrichten*, Bd. 4: P–Z, Leipzig 1842.

Źródła do dziejów Prószkowa / Quellen zur Geschichte von Proskau, red. / hrsg. von Andrzej Hanich, współpraca / unter Mitwirkung von Hubert Dobranowski, Opole 2012.

<http://biala.gmina.pl/83/560/herb-miasta.html>

<http://biala.gmina.pl/15/wszystkie-aktualnosci.html>

<http://bip.biala.gmina.pl/5/witamy-na-stronie-biuletynu-informacji-publicznej-urzedu-miejskiego-w-bialej.html>

<http://home.arcor.de/oberschlesien-bw/wappen-os/wappen.htm>

O AUTORZE

Marek L. Wójcik – dr hab. nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego, mediewista. Zainteresowania naukowe koncentruje na naukach pomocniczych historii, zwłaszcza na dyplomatyce, genealogii, heraldyce i sfragistyce, oraz na dziejach średniowiecznego Śląska. Autor ponad 150 publikacji, w tym kilku monografii. Ostatnio prowadzi badania nad pieczęciami i herbami rycerstwa śląskiego (do początków XV w.) oraz nad dolnośląską heraldyką samorządową. Adres e-mail: marek.wojcik@uwr.edu.pl

